

הרב נח דוד אייזיקאוויטש

וויליאמסבורג יצ"ו

קונטרס "כליל תבלת"

בעזהשי"ת, לאחרונה נדפסו חיבורים ומאמרים בנושא מצות תבלת בציצית. רובם מרעישים או לכה"פ נוטים לטובת צבע ידוע שנתחדש לאחרונה בארץ ישראל וייחסוהו להיות תכלת של תורה. אולם כאשר יורדים לעומקה של הלכה, יוצא שרובם ככולם של הדברים הנאמרים בזה הינם פורחים באויר, ולפתח חטאת רובץ מה שמהפכים את הטפלים לעיקר ולעומת את העיקר משאירים כטפל, כך שהקורא לפי תומו שלא קדמה לו ידיעה ביסודן של דברים לא יעלה על דעתו שלא ברמזים ודמיונות יוכר מהות התכלת. לזאת שנסתי מתני לאסוף ולברר בדרך פשוט דברי חז"ל והראשונים בעניני החלזון והתכלת בקיצור נמרץ, ומינה ידון הקורא להבין דבר דבור על אופנו. והגם שיש מקום להאריך ולפלפל בכל אלו הדברים ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, מ"מ לא באתי בזה רק לבאר עיקרי הדברים, וישמע חכם ויוסיף לקח.

והנה מודעת זאת כי דעת רבותינו הק' זי"ע, וכן היה הכרעת רוב גדולי ישראל זי"ע כי התכלת נגזזה ואין בידינו להחזירו, וזה לשון קדשו של מרן בשו"ת דברי יואל יו"ד סימן מ"ה, ואולי יש בזה קצת טעם על מה שנגזז התכלת כמ"ש חז"ל במדרש פרשת שלח (פ"ז סימן ה') וכן הוא בכל הראשונים ז"ל, והאר"י ז"ל (פ"ח שער הציצית) כתב שהוא תלוי בביהמ"ק וע"י שחרב המקדש בטל התכלת, וכתב הטעם עפ"י סודן של הענינים כדרכו בקודש. וכבר אמרתי קצת טעם עפ"י נגלה, דהרי טעם התכלת בשביל שדומה לרקיע ולכה"כ, ופירשיי ז"ל שם שמכח התכלת הוא לזכור עי"ז את היושב על הכסא, וזה וודאי דמראה הרקיע שדומה לכה"כ הוא כשיש לו מראה האמיתית בטהרתו, ומבואר בגמרא ברכות דף נ"ט מיום שחרב ביהמ"ק לא נראה הרקיע בטהרתו שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, א"כ אחר החורבן בעו"ה לא נראה לנו מראה הרקיע ובטיל הטעם לזכור עי"ז את היושב על הכסא. ... וא"כ אפשר דעי"י חורבן ביהמ"ק שהוא סילוק שכינה בעו"ה ואין השערים פתוחים כ"כ להתקשרות מעולה עד כה"כ, אין להשתמש עוד בתכלת שהוא פה דבר טמא. עיי"ש באורך דבריו הק' ולאורם נסע ונלך, עד שנוכה במהרה שיוחזר לנו ע"י מלך המשיח בב"א, ומטרת המאמר הלזה היא נגד כתות המתחכמים ומתחדשים המתיימרים לאמור כי הם מצאו מציאה חדשה שאין להשיב עליה, וממלאים בהבליהם גליונות ע"ג גליונות יומם ולילה, וע"ז באנו לברר האמת מכל הצדדים, ותן לחכם ויחכם עוד.

ובדי לבוא אל המכוון נקדים לבאר שורשי הענינים והגדרים שמהם יסתעפו כל דברינו דלהלן.

תכלת

מצות תכלת בציצית מפורש בתורה בסוף פרשת שלח, ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת.

התכלת הוא צמר הנצבע במראה הדומה לים - וים דומה לרקיע - ורקיע דומה לכסא הכבוד (יבמות ד', מנחות מ"ג, רמב"ם פ"ב מהל' ציצית ה"א). התכלת הוא מעצם מצוות ציצית, כי כך היא מצוותה להשים בבגד של ד' כנפות ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת. אך איפסקא הלכתא שהתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנחות דף ל"ח).

כאמור פירושו של מילת תכלת כשלעצמה אינה אלא שם צבע, אך מצות התכלת שיהי' התכלת נעשה ממין ידוע דווקא וכל שלא נעשה כן פסולה (רמב"ם פ"ב מהל' ציצית). אך לא נתפרש במקראות איך לעשות התכלת של מצוה, אבל חז"ל בגמ' ובמדרשים פירשוהו, שהתכלת נעשית מדם בריה שבים הנקרא "החלזון" (חולין מ"ד).

גניזת התכלת

ועכשיו אינן לנו אלא לבן שהתכלת נגנז (מדרש רבה ותנחומא סוף פרשת שלח). וזה ימים רבים לישראל לא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו (החינוך מצוה שפ"ז). אך עם שמציאות התכלת בזמנים הקדמונים ידועה, וגניזתה לאחר כן מפורשת, אם בכל זאת לא מצינו בשום מקום מפורש מתי נפסקה או נגנזה התכלת מישראל, וכל שכן שלא ידענו כלל איך ולמה נפסקה.

והנה הגם שמדברי המדרש היה נשמע לכאורה שגניזת התכלת היתה בזמן האמוראים, אך מדברי ש"ס דילן מוכח בבירור שבימי האמוראים עדיין היה התכלת מצוי, כמו שמצינו בגמ' שהיה תכלת בימי רב הונא בר מניומי, רב עמרם חסידא, רב יוסף, רבנא אחוה דר' חייא בר אבא, רב מתנא, רב יהודה מהגרוניא, (ע"ז דף ל"ט), וכן בימי רב, ורבה בר בר חנה, (מנחות דף ל"ט), ובימי רב נתן בר אבבי ורב חסדא (חולין דף צ"ה) ובימי רבא (סנהדרין דף י"ב), ובמנחות דף מ"א ע"ב (לפי פירושו של רבינו גרשום) היה תכלת בימי רב יהודה, רב חנינא, ורבינא.

והרמב"ן במלחמות ה' בפרק במה מדליקין כתב בתוך דבריו "אבות קדמונים מימות הגאונים נהגו לצאת בטלית שיש בה לבן בלא תכלת", ומדבריו שמענו שהתכלת כבר נפסקה בימי הגאונים. אתאן לדין שהתכלת נגנז בתוך תקופה זו, דהיינו מסוף ימי האמוראים עד אמצע ימי הגאונים. ובהכרח לומר שדברי המדרש הם הוספה בימי הגאונים או רבנן סבוראי שהוסיפו הדברים לפי מה שהיה בזמניהם (יכעין זה העיר הגר"ק מראדוין בשפני טמוני חול בביטול הטענה הראשונה).

במשך אריכות ימי הגלות מצינו כמה רמזים וחקירות בענין החלון, (באר מים חיים לר' חיים אחי מהר"ל, שו"ת בשמים ראש, חוות יאיר, קופת הרוכלים לבעל תפארת ישראל), וכן מצינו בספרים הקדושים רמזים וטעמים לכך שנסתבב שבזמן הגלות לא נוכל לקיים מצות התכלת (אריד"ל, אלשיך הקדוש, דרשות הבית יוסף, אור החיים הקדוש, חתם סופר) כמו שיבואר באריכות בפרק ז'.

ובספר יערות דבש ח"ב דרוש ב' כתב, מצות ציצית אין בידינו בשלימות בעו"ה כי אין לנו תכלת, אבל זאת נחמתנו, כי הואיל ואין סיפק בידינו לקיים המצוות, יש לנו שכר כעושה מצוה. רק זהו למי שלבו דוי וכואב על מניעת המצוה, אבל מי שאין משגיח בזה, הלא כל לבבות דורש ה', ואיך יש לו שכר כעושה מצוה וקמיה שמיא גליא שאינו מקפיד בזה. **ולכן חובה על כל איש בשומו ציצית בבגדו לזכור במצות תכלת, ולהתאנח בשברון מתנים על אשר אי אפשר לקיים המצוה בשלימות וכו', אזי מקובל ושכר לו כעושה מצוה, עכ"ל.**

פורפורה

הפורפורה היתה צבע ארגמן (כשם פרפ"ל בלשוננו) לצביעת בגדים שהיתה נפוצה בימים הקדמונים. צבע הפורפורה היו מוציאים מגוף חומט שבים הנקרא בלע"ז מיורעקס (murex). צבע הפורפורה היתה יקרה מפז ומפנינים. ביחוד תפשה הפורפורה חלק בראש אצל מלכות רומי, ומלכי רומי אף גזרו שלא יהיו אחד שאינו מבית המלך ללבוש הפורפורה.

דמיון החיצוני בין התכלת לפורפורה - בהיותם צבעי בגדים יקרים שמקורם בגוף חיה שבים - גרם מאז לחוקרי האומות העולם לקשר את שני הצבעים הנעלמים כאחד, שהפורפורה של גוים היא התכלת של ישראל, ובה ביארו סיבת גניזת התכלת מישראל - בגלל הגזירות של הרומיים על הפורפורה.

אך אחר ההתבוננות (אף אם לא נדע יותר על הפורפורה מהנאמר לעיל) לא נראה לקשר בין תכלת לפורפורה.

חדא מטעם הפשוט, אחרי שנתברר לנו גדר מצות תכלת בציצית שצריכה להיות דומה לים ולרקיע השמים - בל"י, ולעומת זאת יתברר לנו שהפורפורה היתה בצבע ארגמן-פורפ"ל, ואיך יתאחדו יחד שני צבעים שונים.

ויתירה מזו, אף לפי חשבון ימות עולם אי אפשר לקשרם כאחד. שהרי הגזירות של מלכות רומי למנוע לבישת הפורפורה כבר נגזרו יותר ממאה שנים לפני החורבן בית המקדש, ומלכות רומי פשטה על ישראל ק"פ שנים לפני חורבן הבית ונשתעבדו בהם (עבודה זרה ט.), נמצא שבשעה שגזרו גזירתן על מניעת הפורפורה כבר שעבדו הרומיים את ארץ ישראל, ובעת ההיא עדיין בית המקדש עומד על תילו וכהן גדול עומד ומשמש בשמונה בגדים שבהם תכלת (המעיל – כליל תכלת, הציץ – פתיל תכלת יוצא ממנה, החושן – שזור בחוטי תכלת, האפוד – שזור בחוטי תכלת, האבנט – שזור בפתיל תכלת). וכן כהנים הדיוטסים רבים עבדו עבודתם בד' בגדים, שבתוכם האבנט השזור עם חוטי תכלת (כדנקטין לדינא שאבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו של כהן גדול ביוה"כ^א). ואם חסרו אחד מהבגדים האלו עבודתם פסולה. ובשום מקום לא מצינו שהיה איהו מניעה או חשש מללבוש בגדי כהונה מטעם גזירת הרומיים, שמחמתה לא יכלו לעבד עבודת ביהמ"ק.

מה גם שכבר הובא לעיל רשימה של אמוראים שחיו אחר חורבן ביהמ"ק, שמפורש בחז"ל שהיה התכלת מצוי בימיהם, אף שבימיהם היה כל ארה"ק וחוץ הים התיכון תחת שולטן הרומיים. הרי מזה שלא היה מניעה מלהשיג התכלת אף בזמן שלטון הרומיים.

וכל שכן שיוגדל התימה אחר שנדע שדווקא בימי הגאונים, שאז כבר נגדעה קרן הרומיים, אז נפסק התכלת מישראל. ולכן אין הדעת מקבל שגזירת הרומיים השפיע על העלמת התכלת.

האדמו"ר מראדזין

הגה"ק ר' גרשון חנוך העניך ליינער אבד"ק ואדמו"ר ראדזין זצ"ל, מחבר ספרים רבים בנגלה ובנסתר. נודע שמו על שם התכלת אחר, שדרש וחקר להמציא שוב תכלת לישראל, ואלפים מישראל לבשו על פיו תכלת על כנפי כסותם.

הגה"ק מראדזין נולד בשנת תקצ"ט לאביו הגה"ק ר' יעקב מאיזביצא, בנו של הגה"ק המפורסם רמ"י מאיזביצא זצ"ל. עוד מטל ילדותו ניכר בו גאונותו וחריפתו. זקינו הק' חיבבו למאוד, ולמד עמו סתרי תורה וספרי קבלה עוד לפני מלאת לו י"ג שנים. בהיותו אברך בן ל"ג הוציא לאור חלק ראשון מספרו סדרי טהרות בו קיבץ וסידר באופן מפליא כל דברי חז"ל מבבלי וירושלמי ספרי ותוספתא, ועליהם הוסיף ביאורים ופירושים בעמקי הסוגיות.

מלבד גדולתו בתורה היה גאון במדע וחכמה ויד ושם לו בחכמת הנטיעה, ובחכמות הכעמיא, ובחכמת הרפואה. גם היה בקי בהרבה לשונות לועזים, והמפורסמות הם לשונות ארצות אייראפע, פולין רוסיא צרפת אשכנז איטליא ולשון לאטיין. בשביל ידיעותיו בחכמת הרפואה היה רושם ריצעפטין לחולים בלשון לאטיין שהרופאים משתמשים בה, ונתקבלו הריצעפטין שלו אצל הרוקחים.

^א יש שדימו למציא ראי' מדברי הגמ' בסנהדרין דף י"ב שבימיהם גזרו על התכלת. וז"ל הגמ' (– עם פירוש רש"י במוסגר):

תנו רבנן, אין מעברין את השנה לפני ראש השנה, ואם עברוה אינה מעוברת, אבל מפני הדחק (– שמא יבוא המלך אדומי ועכב על ידן) מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ואע"פ כן אין מעברין אלא אדר. איני, והא שלחו ליה לרבא, זוג (– שני תלמידי חכמים) בא מרקת (– טבריא), ותפשו נשר (– חיל פרסיס), ובידם דברים הנעשים בלז, ומאי ניהו תכלת, בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום, ועמוסי יריכי נחשון (– הנשיא שהוא מורע נחשון) בקשו לקבוע נציב (– אדר שני), ולא הניחו אדומי הלז (– מלכות הרשעה גזרה עליהן), אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב בירח שמת בו אהרן (– הרי שמעיין בעיבור החודש לפני ראש השנה).

מדברים הללו רוצים להוכיח שגזרו הרומיים על התכלת, וזו הסיבה שנתפשו הזוג ע"י הרומיים – מפני שהיה בידם תכלת. לצורך זה פירשו "ותפשו נשר" על חיל רומי, באמתלא שמסמל דגל הרומי היה נשר.

אך כמה תשובות בדבר. חדא שמכל הראשונים לא נמצא אף אחד שפירש "נשר" על הרומיים, ואדרבה רש"י כתב בפירוש שנשר הם חיל פרסיים. ובאמת מוכרח כן מדברי הגמרא, שהרי בתוך סיפור זה עצמו כינו להרומיים אדום, וא"כ למה ישנו לשונם תוך כדי דיבור ויקראום נשר? אלא ע"כ שהנשר הכוונה להפרסיים (ובשם שנתפשו יתכן כמה אופנים, ואין ענין לחקור בזה). ואדרבה הסברא נותנת ששליחות כזה שהוצרכו לשמור עליה שתבוא למחוז חפצה לבבל, ימנעו החכמים ולא ישלחו עמם תכלת כדי שלא יתפשו ויתעכבו מלהודיע בבבל שהשנה נתעברה, ואכמ"ל. (ועיין בספר עין זוכר להחיד"א מערכת י' אות ג' בשם תשובות הרמב"ם, ודו"ק).

בשנת תרמ"ז עלה על לבו לחקור ענין התכלת ואפשרות מציאת החלזון להחזיר מצוות התכלת לישראל, וחיבר קונטרס "שפוני טמוני חול" בה בירר מדברי חז"ל מהו החלזון וסימניה. בגמרו רשם תוכן הסימנים ושלחו במכתב לחכמי הטבע באיטליא, לברר מהם לאיזה דג יכינו כל טבעיים אלו. חכמי הטבע השיבו השיבו שלפי הסימנים מוכרח שהחלזון הוא ממשפחת דג הדיו (ספאלאפאד"ד בלע"ז cephalopod), ויש ביניהם י"ט מינים, ושלחו לו תמונות ופרטי כל המינים. הגה"ק מראדזין בחר מתוך י"ט מינים אלו במין הנקרא בלשון לאטיין סעפיי"א אפישנעלי"ס (ובלע"ז קוטלפי"ש cuttlefish), שמתאים ביותר לסימנים המבוארים בדברי חז"ל. את מסקנת הדברים רשם לתוך קונטרס "שפוני טמוני חול", והדפיסו בשלהי שנת תרמ"ז.

בחורף תרמ"ח נסע לאיטליא למקום אקוועריו"ם לראות בעיניו את הדג הנ"ל. ואכן נתאמת לו השערתו שזו היא החלזון הנזכר בדברי חז"ל. אחר כך חיבר ספר "פתיל תכלת", ובה האריך לבאר בהוכחות וראיות שזה הדג הוא החלזון, וגם השיב על קושיות רבות שהקשו על מש"כ בקונטרס הראשון "שפוני טמוני חול".

בקיץ תרמ"ח הוסיף לנסוע לאיטליא כדי לצוד את החלזון הזה (כמפורש במקרא יחזקאל כ"ז שהחלזון נמצא גם באיי איטליא), והצליח אז לצוד את החלזון חי, ונמצא דמו אצלו, אך לא הצליח עדיין לצבוע מזה צבע התכלת. את הדברים האלו רשם לתוך ספרו "פתיל תכלת" שהדפיס בסוף שנת תרמ"ח.

ביומין דחנוכה תרמ"ט הצליח הגה"ק מראדזין זצ"ל לראשונה לצבוע תכלת מדם הדג, והתחיל להפיץ את התכלת. רבים לבשו אז תכלת על פי דבריו, ביחוד חסידי ראדזין וחסידי ברעסלאוו שבפולין. אחר כשנתיים הזכיר בספרו עין הכלת (שנדפס אחר פטירתו) שכבר מכר תכלת לט"ו אלף טליתים.

בין גדולי דורו היו גם כאלו שהסכימו עמו, ולבשו תכלת בציציותיהם עכ"פ מצד ספק ובצנעה. הגאון המפורסם מרה"ש"ם מברעזאן לבש בצנעא טלית עם תכלת, ובצואתו (נדפס בספר "תכלת מרדכי" עה"ת) ביקש שיקברוהו עם טלית זה שיש בו תכלת (ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ה סימן ל"ה). גם הגאון בעל לב העברי זצ"ל תמך בפרהסיא בדעת הגה"ק מראדזין ולבש תכלת בטליתו. כמו כן ידוע על הגה"ק מקערעצקי זצ"ל בעל "עין חנוך" ו"יד חנוך" ו"עיר חנוך" (חתן הגה"ק בעל קדושת יום טוב זצ"ל), שלבש תכלת בציציותיו.

לעומת זה הרבה מגדולי ישראל התנגדו להדיא לחידוש התכלת, ביניהם הגאון בעל בית הלוי מבריסק, הגה"ק מהר"י מבעלזא, הגאון בעל ישועות מלכו, הגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא. כמו כן נמנעו רוב גדולי ישראל מללבוש תכלת, שמתוך שתיקתם ומניעתם מוכח שהתנגדו לחידוש התכלת. היו גם מהם מגדולי ישראל שנתנו טעם למניעה זו על פי דברי האריז"ל שאין הארת התכלת נוהגת בזמן הגלות (כן כתב הה"ק מהרש"ב מליבאוויטש, וזכה מובא בשם הה"ק המנחת אלעזר ממונקאטש, והה"ק הקדושת ציון מבאבוב, זי"ע).

הגה"ק מראדזין הוסיף וחיבר ספר שלישי בשם "עין התכלת" שבה יסד בחזקה את שיטתו בענין התכלת עפ"י הנגלה והנסתר, ובאריכות גדול השיב לכל שואליו בדבר הלכה. אך לא זכה להוציא לאור את הספר בחייו, כי נסתלק בנתיים בהיותו בן נ"ב שנים, ביום ד' טבת בשנת תרנ"א. בנו ממלא מקומו האדמו"ר ר' מרדכי יוסף אלעזר הו"ל הספר עין התכלת. בתוך דברי הקדמה להספר כתב, "הגם שאבא מארי מאור הגולה נסתלק מאתנו ועלה למעלה רוח קדושת תורתו מופיע בבית מדרשו ונתן מהודו עלינו".

קאטלפיש - סעפא אפישנעליס

כדי להבין מהות הדג אותה מצא הגה"ק מראדזין, ומה טעם בחר בזה בוודאות כחלזון התכלת, נבאר תיאור דגי הדיו.

בין סוגי בעלי חיים שבים, יש סוג הנקרא בפי חכמי הטבע בשם סעפאלאפאד"ד בלע"ז (cephalopod). שלשה ממיני הסעפאלאפאד"ד דומים זה לזה ביסוד הרכבתם אף שתוארם שונה. והם: אקטאפוס (octopus), סקווי"ד (squid), קאטלפי"ש (cuttlefish).

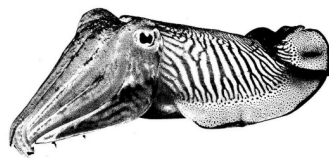
מינים אלו אין בהם עצמות, רק כל גופם בשר רך וחזק. שמונה זרועות להם, מכוסים בכפתורי אחיזה ומשיכה (suction cups) כאלו שבסוף החצים שבידי הילדים בל"ג בעומר), בהם צדים טרף מדגי ושרצי הים. דם חיותם כמראה

ה"סקוויד"

הרקיע - בלוי". מראה גופם משתנה כפי רצונם וכפי הצורך, כך שתמיד ידמו למקום חנייתם כדי שלא יוכר מקומם איפה. שיטתם בים היא עם זרם המים, כי אין להם סנפירים באורך גופם לשוט בהם. כאשר יוכרחו לברוח במהירות מפחד דגי טרף הגדולים, כחם יפה לשוט במהירות לאחוריהם על ידי מילוי מים לתוך נקב שבגופם ורקיקתן לפנייהם בכח גדול כחץ עד שמכח המים נדחפים לאחוריהם כמראה הבזק. נוסף לזה יש להם כיס עם דיו שחור, אשר ברצותם להנצל מאויביהם יורקים צבע זו לתוך הים, ובתוך שחרות המים שסביבותם נמלטים לנפשם.

על אף הרכב גופם הדומה, אין צורתם דומה זה לזה. האקטאפוס אין לו צורה כלל, רק כולו כמו שק הממולא בשר ודיו שממנו יוצאים שמונה זרועות הנ"ל. (ואם נרצה לתארהו בתיאור, נאמר שצורת אדם לו, כאשר בעלותו מקרקעית הים לשכבות העליונות נמשכים וזרועותיו למטה נראה כתואר קומת האדם). הסקוויד צורתו דומה לדג, אף שאינו נראה כדג ממש,

ה"קאטל-פיש"

כלומר אורך גופו כדג אבל הקיפו עגול (שלא כדג המשוך מכל צד), יש לו שני זרועות נוספות בהם אוחז טרפו, בזנבו יש לו סנפירים קטנים שבכחם מפלט דרכו לכיוון שרוצה אף שאין יכול לשוט בהם כרגיל. הקאטלפיש צורתו כדג המוטח על צדו, וסביבותיו סנפיר ארוך המסובב כל הגוף כמו זר, גם לו שני זרועות הנוספות, נוסף על כך יש לו על גבו בין עור לבשר עצם סחוסה הסובב חצי העליון של גופו כעין דפוס או נרתיק.

והנה עיקר הסברא לחפש את החלון בין מיני הסעפאלאפאד, או כלשון הגה"ק מראדזין טינטפיש, פשוטה. מאחר שהרמב"ם כתב שדם החלון שחור כדיו (ובהכרח שיש תחבולה להפוך צבעו לצבע התכלת), והתוספות כתבו שדם החלון שממנו צובעים תכלת מופקד פקיד ואינו דם חיותו. ושני דברים אלו יחדיו נמצאים בסעפאלאפאד, שיש להם דם שחור דמיפקד פקיד. נוסף על כך שאף המחפש דם בצבע כחול דווקא, ושאינו מופקד פקיד, הרי כך הוא דם חיותם של הסעפאלאפאד שאינו אדם אלא כחול.

כאמור בחר הגה"ק מראדזין מבין מינים אלו במין הנקרא קאטלפיש. אף שלא בירר לנו בפרטיות טעמו וניקומו, יתכן שהיות להקאטלפיש נרתיק סביב גופו היא שגרמה להכרעת קף המאזנים לטובתה. צורת בע"ח זה ותכונותיה הנ"ל ועוד מתואר בפרוטרוט בהקדמת ספר "פתיל תכלת".

תכלת ראדזין

עשיית התכלת נמשכה בבית ראדזין, תחת פיקוח בנו ממלא מקומו האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר. אחר פטירתו לחיי העוה"ב המשיך בנו מ"מ האדמו"ר רבי שמואל שלמה הי"ד את עשיית התכלת. האדמו"ר רש"ש עסק בעשיית התכלת בעצמו, ברצותו להתעסק במצוה זו במו ידיו. מסיבה זו יצא שיותר מעשרים שנות נשיאותו לא הרים איש בלעדו את ידו לעסוק בצביעת התכלת, ולכן נשתכח אופן עשייתו מפי חסידי ראדזין. בימי מלחמת העולם חשש האדמו"ר רש"ש שאם לא ישאר בחיים יאבד אופן עשיית התכלת, ולכן קיבץ בגעטא ווארשא עשרה תלמידי חכמים ולימד אותם אופן צביעת התכלת. אך לדאבון לא נשאר אף אחד מהם בחיים. כך שלאחר המלחמה נשכחה כליל עשיית התכלת.

כעשר שנה אחר המלחמה התאספו שרידי חסידי ראדזין ושכרו מומחה בכעמיה להמציא להם אופן צביעת התכלת מתוך דם הקוטלפיש. הכעמיסט הלז המציא אופן עשיית תכלת מדם הדג הזה, הגם שהיה ברור שלא באופן זה צבעו הגה"ק מראדזין וצ"ל. חסידי ראדזין התחילו אז ללבוש התכלת מדרך צביעה חדשה זו.

פה בברוקלין דר אז האדמו"ר ר' ירוחם ליינער מראדזין, בן אחיו של הגה"ק מראדזין וצ"ל בעל התכלת. האדמו"ר ר' ירוחם הו"ל ספרי דודו לאחר המלחמה, לאשר לא נשארו בחיים נכדים בא"ב ממשיכי השושלת. ובהקדמה לספרי התכלת הוסיף מודעה, וז"ל:

“אזהרה על התכלת”

כפי שקמו איזו אנשים הדיוטים וזייפו ועשו תכלת שלא מאותו החלזון מאיטליא שעשה כ”ק דודי מרן הגאון הקדוש זללה”ה, מצאתי לחובה להודיע זאת, ולהזהיר את אחינו בני ישראל מזה, כמ”ש חז”ל אני ה’ אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.

ירוחם ליינער בהרה”ק מראדזין זללה”ה ברוקלין ניו-יורק¹

מסופר מפי מקורבי האדמו”ר מראדזין - ברוקלין, שאחר שבלו ציציותיו שבהן תכלת מיצירת דודו הגה”ק זצ”ל, לא לבש עוד האדמו”ר ר’ ירוחם תכלת בטליתו, מאחר שהיה מצוי רק הנצבע מחדש שלפי דעתו לא היה מתכלת של דודו הגה”ק זצ”ל. ויש מספרים עוד, שאחר כמה שנים מצא במקום גניזת השמות טלית ובו תלויים ציצית תכלת שמיושנו הוכיח שנצבע עוד מלפני המלחמה, ומאז לבש ציצית אלו. אחר כמה שנים מצא אחד מצאצאי חסידי ראדזין מאמר ישן של ר”א הערצאג, בה מסופר שאופן צביעת התכלת נמסר לו במכתב מפי האדמו”ר רבי מרדכי יוסף אלעזר זצ”ל מראדזין. לאחר מאמץ רב נמצא המכתב הנ”ל, ועל פיה התחילו מחדש לעשות התכלת כמתכונתו מאז ומקדם מימי הגה”ק בעל התכלת.

ר”א הערצאג

בשנת תרע”ג החל הבחור יצחק אייזיק הלוי הערצאג לחקור בענין התכלת לצורך לימודיו באוניברסיטת בלונדון ובפאריז. מובן מאליו שמאחר שמטרת המחקר היה לצורך האוניברסיטעט, נטה לבו מאליו בעת כתבו מחקר זה אחר דברי ההבל של החוקרים למיניהם שהפורפרא יש לה שייכות עם התכלת. עכ”ז לאחר חקירה ארוכה דחה ר”א את המיורעס בשתי ידי בטענה שאינו עולה בקנה אחד עם דברי חז”ל שראו בעיניהם את החלזון. בעיקר מדגיש שאין גופו דומה לים, ואין ברייתו דומה לרג. במחקרו חידש לשער שהחלזון הוא מין חומט שבים הנקרא יאנטינ”א, שלפי דעתו החומט הזה הוא גם כן ממיני הפורפרא.

ברבות הימים נתקבל ר”א לרב הראשי דמדינת איירלאנד, בימים ההם תרגם את מחקרו בענין התכלת, והדפיסו בקובץ ההד, ותיקן ושיפר שיהי מחקרו יותר בדרך התורה. בשנים שאח”כ בהיותו הרב הראשי במד”י עזר ותמך בהתחדשות התכלת של ראדזין.

היאנטינ”א

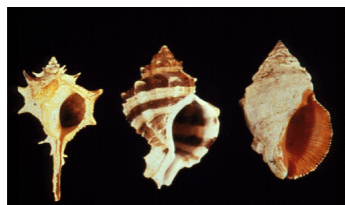
² **הערת המערכת:** הגה”צ ר’ ירוחם ליינער זצ”ל מח”ס תפארת ירוחם, היה בידידות רבה עם מרן רביה”ק מסאטמאר זי”ע, ועי”פ פקודו נדפסו הגהותיו לירושלמי בהוצאות ירושלים. וראה בספר בוצינא קדישא מכתב נפלא שכתב למרן זי”ע בעת שהופיע לאור עולם ספה”ק ויואל משה.

³ עי”פ בקשת פראפעסאר באשכנז ביקש ר”א הערצאג מאביו הרב יואל לייב הערצאג אב”ד לידו, לדרוש במכתב להאדמו”ר מראדזין על אופן עשיית התכלת, ואכן נענה במכתב מהגבאי רי”מ קייטלגיסער. ר”א הערצאג הראה את המכתב לחכמי הטבע והם דחו את הדברים במחי יד שדרך צביעה זו אי אפשר להתקיים כלל, ושהאדמו”ר מראדזין מסתיר ממנו את הדרך האמיתית שעושה את התכלת, וככה כתב במחקרו אשר הדפיס בהרד. אולם בשנת תרצ”ו כתב מכתב להרד וז”ל בא”ד:

אכן בניתיים מוצא אני חובה לנפשי לפרסם את הדברים הללו. על יסוד חוות דעתם של מומחים מדעיים מן המדרגה הראשונה כי אי אפשר להוציא מראה התכלת של ראדזין מהנזול הצבעי של הספיא אפיצינאליס, הבעתי השערה כי הנאון האמיתי בעל ה”סדרי סהרה” זצ”ל המציא בחכמתו הנפלאה איזו תחבולה חימית (שאין בה חשש מצד ההלכה), שפועלת היא להוציא את מראה התכלת מאותו הנזול השחור ושהכותב של סדר עשיית תכלת דראדזין שהגיע לידי חיסור אותו הפרט ועל כן לא מצאו אנשי המדע ידיהם ורגליהם בכיוון זה. כך ששרתי או, ואולם זה מקרוב הגיד לי בן אחיו של הנאון הנזכר לעיל הרב ליינער נ”י בלונדון ר’ ירוחם ליינער מב”פ – היה דר באותן הימים בלונדון שדרש וחקר והודיע לו שהתכלת הראדזינית נעשית גם היום בגלוי בלא הסתרת שום דבר, “דוקא עי”פ הסדר ההוא” ששלחו משם זה שנים רבות (בלא שום שינוי) ושזהו הסדר שנמסר מהנאון הנ”ל זצ”ל. נתברר איפוא שהמומחים המדעיים הנ”ל, אעפ”י שהביעו החלטתם השלילית בבטחה של ודאית, לא דברו מן הנסיון אלא מתוך השערה בלבד “ושהחוש מכחישם”. תופעה מענינת היא זו, “זומכאן יקוש הקורא המשכיל על כמה וכמה דברים כיוצא בזה”, וכן לחכם וגר.

ר"א הערצאג מעולם לא צבע בפועל ציצית לתכלת מדם היאנטינא, ואף אינו ידוע אם ניסה כלל, מאחר שכל מחקרו היתה לצרכי מדע ולא לצורך קיום המצוה. לאחרונה נתפרסם בארץ ישראל בשם איש הנקרא שאול קפלן, שהוא טרח והמציא אופן הצביעה בצבע תכלת מדם החומט היאנטינ"א.

מיורעקס

לימין - פורפורה הימוסטאמע
באמצע - מיורעקס טראנקאלאוס
בשמאל - מיורעקס בראנדאריס

זה כשלושים שנה שנתחדש עוד הפעם הביקוש להתכלת. מחדשי התכלת כעת תומכים בכל כוחם בהפורפורה כמקור התכלת. בכל מקום ואופן האפשרי הינם תוקעין ומריעין שבעת השיגו המטרה ומצאו את החלזון האמיתי שהיה בלתי ידוע יותר מאלף שנה. אך כמובן נשאלת השאלה מה חידוש חדשו, אחרי שחכמי אוה"ע סברו מעולם שהפורפורה הוא החלזון כאשר כתבנו לעיל. על זה מתרצים שחכמי אוה"ע לא ידעו אלא מצבע ארגמן שבפורפורה, אך הם המציאו תחבולה שעל ידה צובעין ממנה בצבע תכלת.

והנה בים התיכון נמצאים יותר מעשרים מיני פורפורה. מתוך מינים אלו, רק שלשה מהן נמצאו ע"י הארכעלאוגן בחפירות שעושין בכמה מקומות. על פי זה קבעו חכמי אוה"ע שרק באלו השתמשו בימים הקדמונים לצרכי צביעה ואלו הן:

א) *Murex trunculus* - מיורעקס טראנקאלאוס

ב) *Murex brandaris* - מיורעקס בראנדאריס

ג) *Haemastoma* - הימוסטאמע

בעלי התכלת החדשה החליטו שרק המיורעקס טרונקלוס שימש לתכלת של מצוה, ואילו בשני מינים האחרים השתמשו רק לצורך צביעת ארגמן. הגם שמדם כולם אפשר לעשות הן תכלת והן ארגמן. סיבת החלטתם זו, כי על שני מינים האחרים מוכרחים להודות שאין שום דמיון בינם לבין צורת דג, משא"כ במיורעקס טראנקאלאוס יש להם עכ"פ מקום לדחוק כדלהלן.¹

על פי הנחה זו רצה להביא ראיה לדבריהם שהמיורעקס הוא החלזון של התכלת, מפני שהארכעלאוגן בכל מקומות שחפרו ומצאו ממיני הפורפורה, מצאו את הטראנקאלאוס במקום נפרד משני מינים האחרים, ואין זאת אלא משום שבטראנקאלאוס השתמשו לעשות תכלת, משא"כ את האחרים צדו לצורך הארגמן. אך באמת אין כאן אפילו סרך ראיה (וכבר כתב כן פראפעסאר משה רענן), כי אופן צידת הטראנקאלאוס שונה מצידת מיני הפורפורה האחרים, שהטראנקאלאוס היו צדים בעזרת סלי נצרים (כדלהלן לענין צידה), אבל המינים האחרים היו אוספים בידיים מתוך הים, לכן צדו אותו בנפרד וממילא צבעו ממנו בנפרד.

צורך הבירור בדרך התורה

אחת ההנחות העיקריות שעליהן מושתתת האמונה של כו"כ אנשים שהמיורעקס הוא החלזון, היא הסברה שכהיום נגלו הרבה תעלומות הטבע מכוכבי שמים עד לשול קטן שבים, ולכן כיון שאצל החוקרים אין

¹ אך יש להקשו על זה, שלפי זה נצטרך לומר שגם שאר מיני מיורעקס כשרים עפ"י דין לעשות מהם תכלת, דאל"ה למה נדחקו בגמרא (מנחות מ.) בטעם גזירת סדן בציצית, וכן נדחקו (שם מג.) בהא דתכלת אין לה בדיקה ואוקמוה אטעימה, הי"ל לומר דמשום גזירת שאר מיני מיורעקס שאפשר לייצר מהם תכלת שייראה כתכלת היא דגורו כן. והגם שבדרך כלל אין סיבה לשנות ולייצר ממינים אחרים, דהרי כולם יקרים בשוה, אבל יתכן שבזמן מן הזמנים לא יהי' מצוי מין הטראנקאלאוס ומחמת דוחק יצבעו תכלת ממינים אחרים באופן שלא יוכר ואין לה בדיקה. אך אם נאמר כן יוקשה לאידך ניסא, למה טרחו בגמרא ליתן סימן לחלזון התכלת שבריייתו דומה לדג, אחרי שבלא"ה אין זה נוגע כלל לענין מצות תכלת, שהרי גם משאר מינים שאינם דומים לדג כשרים הם לתכלת.

ידוע בריה שבים המתאים לסימני הגמרא במנחות, בהכרח לפרשו בדוחקים שונים. נוסף על זה ההנחה שכל אופני צביעת הקדמונים ידועים בפרטי פרטיות, ואין לנו ידיעה מהם על צביעה במין אחר שבים חוץ מהפורפורה.

אולם האמת שליתנייהו להני מילי, חדא שנאמנות החוקרים אינה שלימה, הן משום שמשקרים אפילו במידי דעבידי לאיגלווי כדי ליתן משנה חשיבות לאיזה גילוי קטן שמצאו, והן משום שדבריהם בנויים על ראיות קלושות ועל דברים שמכללא. לדוגמא, כבר העירו בזה שההנחה שמכיון שחכמי אוה"ע הקדמונים (אריסטו ופליניוס ועוד) אינם מזכירים עשיית התכלת מוכחת שהיה זה ממיני הפורפורה הידועים שהזכירו במק"א - אינו מוכרח, כי חכמים האלו לא עסקו בצביעה לבד, רק הנחילו לדור אחרון כל מיני חכמות שבימיהם, ומטבע הדברים שהכותב דברים כלליים מכל קצוי תבל בהכרח שידלג על דברים רבים.

כמו כן צריכים להדגיש שחוקרי הטבע רבה אצלם חסרון ידיעה, והיא עדיפה מידיעתם. לדוגמא, בשנה שעברה "הוסכם" ע"י החוקרים שיש רבע מיליון "מיני" בע"ח בים, וכן "הוסכם" שהשערה" שלכל מין ידוע בים יש ד' מינים שאינם ידועים ושלא נראה מעולם, כמובן שגם הסכמת השערה זו הוא רק להראות עד היכן אינם ידועים מברואי הים כלום, שהרי איך אפשר לשער מה שאין יודעין לשער? וד"ל. נמצא לפי זה שהחוקרים בעצמם מודים ששמונים אחוז מברואי הים אינם מכירים, והיך נחליט מכח חסרון ידיעתם על דג אחד העולה אחד לשבעים שנה שאין דבר כזה?

אך עיקר הגרמא בההנחה שאין מה להרהר אחר המיורעקס שהוא החלזון, הוא מה שהסיעו את העם מלדון בסוגיות הגמרא ובמקום זה מפלפלים בדברים טפלים. וזה גרם שיתקבלו דבריהם אצל אנשים שקראו דבריהם מה גם אלו שהלכו לראות את המפעל לייצור התכלת של המיורעקס. כי בדבריהם לא האריכו רק על הנרתיק הקשה, וכדומה מהדברים שאינם מוכרחים בדברי חז"ל, מה גם שמראים בחוש אופן הצביעה איך שדבר שקוף נשתנה לצבע כחול, כל רואיהם ראו כן תמחו. אבל מאמר הזה יוכיח שאדרבה מעשה לסתור כל אלו הענינים הם פירכות, ואין זה החלזון של רבותינו ז"ל.

הארס-שאה קרעב

הארס-שאה קרעב

השערה נוספת מהו החלזון חידש הגה"צ רי"מ מארגנשטערן (והובאו דבריו בקובץ ים החכמה), שיתכן שהחלזון הוא בעל חי הנקרא בלע"ז הארס-שאה קרעב (horseshoe crab), צורתו כצורת טלפי סוסים, ומקום המצאו בחופים המערביים של הים הגדול. יתר פרטי הדג נבאר בעז"ה בפנים במקומם והלכתם.

דזשייענט סקוויד

ודאתאן להכי לא אמנע מלהביא השערה חדשה שנתעוררתי לה ע"י אחי הר"ר אברהם צבי נ"י¹ (והנני אסור תודה על הערותיו המחכימות בכל רחבי המאמר הנוכחי). והוא שיתכן שהחלזון הוא הדג הנקרא בלע"ז דזשייענט סקוויד (giant squid), והוא אחד מסוגי הסקוויד שהוא ממיני הטינטפיש שבהן החליט הגה"ק מראדזין למצוא את החלזון, אך שונה הסקוויד בתוארו במקצת דברים מהקאטלפיש כנ"ל, והדזשייענט סקוויד מיוחד בגודלו שלפי המשוער אורכו לפעמים ארבעים פיס ויותר, וגם מצוי במים עמוקים שלא יראנו אדם מעולם רק כשעולה במקרה לשטח העליון של המים. ועליו יש לומר שמתאים ביותר לרוב

¹ וכלל הוא (כפי דברי הפראפעסאר ר' מענדל סינגער מקליוולאנד) שכל בקי ומומחה לא יודה להמיורעקס בדברים שהוא יודע בהן, אלא יתפעל מדברים שאין לו בהן ידיעה. ולכן תמצא שתלמידי חכמים שעיינו בגוף הסוגיא לא נתפעלו מדברי בעלי המיורעקס בביאור סימני חז"ל, אלא לפעמים מתפעלים מדבריהם הנאמרים בשם חכמי הטבע, שמאחר שהונח לפניהם שעל פי חכמי אוה"ע הדבר מוכרח שהמיורעקס שימש לתכלת של מצוה, הרי מההכרח לתרץ אף בדוחק דברי חז"ל כדי שיתאימו עם דברים שב"מציאות". לעומת זאת בעלי המדע לא יתפעלו מדבריהם בעניני מדע, כי הכירו בחולשתם וחוסר ראיות והוכחות, אך יתפעלו מדבריהם בביאור דברי חז"ל, וד"ל.

סימנים המבוארים בדברי חכמינו ז"ל, הן מחמת שעולה אחד לשבעים שנה (כלומר לא בדיוק אך עשרות שנים חולפות בין עלייתו פעם אחד למשנהו), וגם יש לו כמות רב של דם שחור כך שיתכן שמתוך עליה אחת לשבעים שנה יספיקו תכלת למאות אנשים. סימני דג זה ופרטיה ודקדוקיה יתבארו בפנים בתוך המאמר.

הסימנים

בש"ס במדרשים ובספרי הראשונים מפוררים הרבה ענינים אודות החלזון והתכלת, מהם דברים שלא נתבארו כל צרכן במקומן, ומהן דברים שנראות כסותרות זה את זה. לכן הרוצה לירד לעומקן של דברים צריך לסדר מקודם סימני החלזון לפי הכרחן ואפשרותן, משום שיש כמה דרגות בסימני החלזון, ובהכרח להתבונן איזה עיקר ואיזה טפל, כדי לידע מה נדחה מפני מה.

סימנים אלו מתחלקים לארבעה סוגים:

(א) **סימנים** וודאיים על החלזון: ישנם דברים שחז"ל והראשונים כתבו מפורשות לסימן על חלזון התכלת, כגון הסימנים במסכת מנחות (דף מ"ד) שהחלזון גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחת לשבעים שנה, וכן מ"ש הרמב"ם שדמו שחור כדיו. ומאחר שדברים אלו נכתבו כסימן להכיר את החלזון, מסתבר שצריכים להתפרש כפשוטם, ואין לדחוק בהם ולפרשם בדוחקים שכל סימן שאינו מתפרש באופן המובן לכל אדם אינו סימן.

(ב) **עניני** החלזון: ישנם דברים שלא נכתבו כסימן להכיר את החלזון, אבל ברור מסוגיות הגמרא בה נזכרים שפרט זה נמצא בהחלזון, כגון אופן צידת החלזון, פציעתו, וצלילת דמו בחייו.

(ג) **ענינים** התלולים במחלוקת: יש מקומות שנוכח חלזון בלשון חז"ל, אבל מדברי הראשונים נראה שמחלוקים אם הכוונה לחלזון של תכלת, או לבעל חי אחרת שג"כ נקרא חלזון, למשל עולה להרים, גידים ועצמות, שקשר חלזון בראשה.

(ד) **ענינים** שאינם מבוארים כלל: ישנם דברים שמובאים בחז"ל בשם חלזון שאף אחד מהראשונים אינו מפרש שהכוונה לחלזון של תכלת, ואדרבה מפשטות דברי הראשונים נראה שאין זה חלזון התכלת. אך מאחר שיש מביאים ראיות מדברים אלו, לכן נביא גם סימנים אלו ונדון בהם. אבל פשוט שאף אם נרצה לומר שאכן מדובר בחלזון התכלת, מאחר שאינו מוכרח, נמצא שאין ענינים אלו בערך סימנים המפורשים, ולכן אין מקום להשתמש בהן אלא כסניף ולא יותר. בין דברים אלו נכללו: נרתיקו גדל עמו, חלזון נחש עינב, משקדי חלוני.

פרק א' - גוף החלזון

סימני גוף החלזון

תיאור גוף החלזון מבואר בגמ' במס' מנחות דף מ"ד ע"א, תנו רבנן, חלזון זה גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, ועולה א' לשבעים שנה, ובדמו צובעין תכלת, לפיכך דמיו יקרים. ורש"י פירש, גופו - מראה גופו, וברייתו - תבנית דיוקנו, ועולה - מן הארץ, לפיכך - שאינו עולה אלא אחת לע' שנה דמיו יקרים, עכ"ל. וברבינו גרשום כתב, גופו דומה לים - מראה גופו, ברייתו צורתו, עכ"ל.

והרמב"ם בפ"ב מהל' ציצית כתב, ואחר כך מביאין דם חלזון, והוא דג, שדומה עינו לעין התכלת, ודמו שחור כדיו, ובים המלח הוא מצוי. ונבאר הלאה את דבריהם סימן וסימן בפני עצמו, ועוד ענינים שבגוף החלזון המבוארים בשאר מקומות.

¹ עיין בשיטה מקובצת.

- א) גופו דומה לים
- ב) ברייתו דומה לדג
- ג) עולה א' לשבעים שנה - לפיכך דמיו יקרים
- ד) נרתיקו גדל עמו
- ה) גידים ועצמות
- ו) אינו בעל אברים
- ז) מום דומה לנחש
- ח) משקדי חלוני - רפואה למכה בפי הטבעת
- ט) קושרין בראש הכלים כדמות חלון
- י) רוקק את דמו
- יא) ברד יורד כחלון

גופו דומה לים:

הסימן הראשון שגוף החלון דומה לים, וכמו שפירשו הראשונים כאשר כתבתי לעיל שמראה החיצוני של החלון הוא כצבע הים כמראה התכלת, ומובן מתוך דבריהם שכוונת מראה הים הוא צבע המים מלמעלה, כפי הנראה לבני אדם, כמו שכתב הרמב"ם ועינו כעין התכלת.

היאנטינא של רי"א הערצאג הוא "חומט" הים, ונרתיקו שעליו [הנקרא shell] הוא מראה "בלוי", כמראיתו של ים. וממילא אין צריכים לפלפולים לומר שזה הבע"ח היא דומה לים, והגם דמדברי הגמרא משמע ש"גוף" החלון הוא כמראה הים, עדיין יש מקום לומר שהכוונה לנרתיקו שהרי זה מראהו מבחוץ.

דג הקאטלפיש של הגה"ק מראדזין אינו בעצם מראה "בלוי", והוא מחליף צבעו לפי המצבים של הסביבה שנמצא בתוכו, כדי שלא יוכר מקומו לדגים הטורפים. וכתב הגה"ק מראדזין שכל הצבעים אליהם מתחלף יש בהם גם ממראה הים, היינו שאינו צבע "בלוי" ממש, אבל יש בו קצת ירקות (בלוי"ך). [גם דג ה"דשייענט סקוויד" טבעו דומה להקאטלפיש], ומה גם שיכולים לפרש את המשפט הזה של גופו דומה לים אין הכוונה דוקא למראה בלוי, רק שהוא דומה לים בכל גוון ומצב שיהיה בו.

ה"מיוורעקס" הוא חומט הים ואינו דומה למראה הים לא הגוף, ולא הנרתיק, אלא נרתיקו הוא צבע חום בהיר, ובשרו הוא צבע חום כהה, ורי"א הערצאג (עין בהתכלת עמ' 423) שולל את המיוורעקס מהיותו חלון של תכלת מטעם זה שאין גופו דומה לים, אבל הרב טבגר ובעל הלולאות תכלת, מנסים לעשות בזה פירושים חדשים כטוב לבם, לדוגמא פירוש א' הוא שמלת "ים" אין פירושו מראה המים כלשון בני אדם רק הכוונה לחלל הים, ומסתמכים על הפסוק כמים לים מכסים, (עין בבב"ב דף ע"ד ע"ב וברשב"ם ובמהרש"א ואכמ"ל) ולדבריהם בתחתית הים יש מכסה הנקרא sea-fouling, והמיוורעקס הללו שדירים בתחתיות הים הם ג"כ נתכסים בזה, ועי"ז לשיטתם נקרא גופו דומה לים שבין הים ובין המיוורעקס שניהם מכוסים בצמידה זו. אבל מובן מאליו שמופרך מעיקרא הוא לעשות פשטים חדשים נגד המפורשים בראשונים, ובפרט ב"סימן" שנתנו חז"ל, שאו בודאי דיברו כלשון בני אדם שהרי מי ירד שאול ויעל ויגיד שכן נראה קרקע הים, וכן הכי קרא שמו "גופו" על דבר הצמוד לגופו.

הדג הנקרא "הארס-שאה קרעב" מסתובב בשפת הים וצבעו חום במקום שגם המים הם חום מן החול.

ברייתו דומה לדג:

הסימן השני שברייתו דומה לדג, והכוונה כפי שפירשה הראשונים שצורת החלזון דהיינו "תבנית דיוקנו" הוא כמו צורת דג, והרמב"ם (הובא לעיל) כתב מביאין דם חלזון "והוא דג" דהיינו שאינו בעל חי אחרת כגון תולעת או חומט עם צורת דג אלא שהוא דג ממש, וכן הבין מדבריו בעל מנחת חינוך (במוסף השבת, מלאכת הצד), וז"ל: ומצד הסברה מה לי חלזון מה לי שאר דגים "דגם חלזון דג הוא", כמבואר במנחות דף מ"ד ע"א ור"מ בפ"ב מהל' ציצית, ע"כ. גם בזהר הקדוש נקרא החלזון בכל מקום "דג", (ועיין עוד באור החיים הקדוש סוף פרשת שלח שהחלזון דג בסוד ענא פקחא עיי"ש), עכ"פ זה ברור מדברי כל הראשונים שלהחלזון יש "צורת" דג לכה"פ כפשטות לשון הגמ'.¹

והנה אם החלזון היא דג גמור לא היה מקום לפרש מה בדיוק היא צורת דג, שהרי כל רואיהם יכירם כי היא זה, אבל מדיוק לשון הגמ' שברייתו דומה לדג נותן המשמעות שהחלזון הוא רק דומה לדג, אבל שונה פחות או יותר ממנו, ולכן צריכים לבאר מהו צורת הדג, ולכאורה היה נראה לומר שצורת הדג הוא דבר ארוך ועגול ומשוך לשני קצותיו, ובכמה מקומות מצינו דברים שדומין לדג למשל ביניתא דביני כרבא (מכות דף ט"ז ע"ב) שרבינו תם מפרש שהם תולעים כדמות דגים הנמצאים במחרישה.

יש מביאים ראיה מדברי הגר"א (כלים פ"י) על המשנה דעצמות הדג ועורו עצמות חיה שבים ועורו מצילין באוהל המת, כתב שם באלהיו רבה ז"ל: ול"ג עצמות חיה שבים שכל שבים מין דג היא כל דמות שיהיה לו, ע"כ. והנה דברים אלו קשה ללמוד בפשטות כמות שהוא, שלדעת הראשונים שיש חילוק בין שרץ המים לחיות הים, ויש אומרים שבוודאי זה טעות ולא יצא מפי הגר"א דבר כזה (שהאליהו רבה לא נכתב ע"י הגר"א בעצמו כי אם ע"י תלמידיו לאחר פטירתו), אבל גם אפשר לומר כוונת האליהו רבה הוא המשנה בפרק י"ז ד"כל שבים טהור", ובוזה אין חילוק, וכל שבים כולל גם חיות שבים, וא"כ כוונת הגר"א לומר שכל דבר שבים דינם שוה, אבל אין כוונתו לומר שאין דבר כזה כמו צורת דג.

והנה אף אם נפרש שכל מקום בתורה שנאמר דג כולל כל בריות שבים, מ"מ פשוט שכאן כוונת הגמ' למה שנקרא בלשון בני אדם "דג", שאם לא כן היה די לכתוב שבים היא נמצא, ואלא ע"כ לסימנא דמילתא בא לתאר את צורת גופו.

והנה לשיטת הרמב"ם שהחלזון היא דג ממש, באנו בזה לבאר קצת ביאור דבריו דהנה בהל' מאכלות אסורות (פ"ב ה"ב) מחלק הרמב"ם בין שרצי הים ודגי הים. ומה נקרא להרמב"ם "דג"? בריה שנמצאת במים ויש לו "צורת דג". ומה נקרא "שרץ המים"? בריה שנמצאת במים ואין לו צורת דג. וז"ל הרמב"ם: ואיזהו שרץ המים, אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים, והבריות הגדולות ביתר שהן חיות הים, כללו של דבר, כל שאינו "בצורת הדגים", לא דג טמא ולא דג טהור, כגון כלב המים והדלפין והצפרדע וכיוצא בהן עכ"ל, וממילא פשוט שבוודאי יש דבר כזה של "צורת הדג", ומדברי רמב"ם אלו יש ראיה ברורה, או עכ"פ "לשיטתיה", שהחלזון הוא ממש דג, היות שבגמ' (שבת דף ע"ד) מוכח שהחלזון נמצא במים, וכאן נתן הגמ' סימן שהחלזון יש לו צורת דג, ממילא הרי הוא ממש 'דג' לפי ביאור הרמב"ם ש'דג' הוא כל דבר הנמצא במים ויש לו צורת דג.

והנה הדג של הגה"ק מראדזין הקאטלפיש, הוא בעצם דג, אבל שונה מעט משאר דגים, שלפי תבנית גופו היא עביו יותר מרחבו, ויש לו סנפירין ודומה לדג, ודעת הרמב"ם שהחלזון הוא דג ממש ג"כ עולה יפה בזה.

הדג הדשיענט סקוויד, תבנית גופו עגול וארוך, קצת שונה מדג שעביו יתר מרחבו, וגם היא בכלל דג.

ה"יאנטינא" של רי"א הערצאג הוא באמת חומט ימי, ומצד צורת הגוף לא שייך לומר שיש לו צורת דג, היות שהוא סתם חומט ימי, אבל רי"א הערצאג כתב שהיאנטינא בשעה שהוא במים יש לו אבעבעות

סביביו והרואה אות היאנטינא צף ע"ג המים ידמה לו צורת דג קטן.

¹ **הערת המערכת:** ועיין שו"ת דברי יואל סימן מ"ד אות א'.

ה"מיוורקס" הוא חומט ימי פשוט בעל נרתיק, ואין לו שום דמיון לדג לא בגופו ולא בנרתיקו, רב טבגר מנסה לסמוך על הגר"א שהבאתי למעלה ולומר שאין דבר כזה בצורת דג, אבל זה מופרך מאוד כמו שכתבתי למעלה שכאן ניתן הדבר לסימן על החלזון, ואם אין נ"מ לדברי תורה יש נ"מ ללשון בני אדם.

הצל של המיוורקס שהם רוצים לומר שנראה כדמות דג...

בלולאות תכלת מתרץ באופן אחר (מיוחד לבעלי דמיון), והוא שהצל של המיוורקס יכול להדמות לצורתו של דג, לא כל מיוורקס, וגם לא בכל צד שתניחנו, אבל יש כזה מציאות שצללו ידמה קצת לדמיון של צל של דג, ולפי דבריו די בזה לפרש כוונת הגמ' ברייתו דומה לדג. אבל אין לזה שום הגיון כלל, שאיך אפשר לומר שברייתו דומה לדג כוונתו לצל של אחד מכמה מיוורקסן שנרתיקו נתגדל בעקמימות קצת, ומוטה על צד אחד דוקא זהו הנקרא דומה לדג.

דג הנקרא הארס-שאה קרעב אין לו לענ"ד צורת הדג כלל.

והנה בעל המיוורקס מביאים לקט מדברי הראשונים שקורין או מכנים את החלזון כתולעת, וכן יש ראשונים שמפורש בהם שהחלזון הוא דג, ואין אתנו להכריע מבין הראשונים מהות החלזון, אבל בדבר זה אין שום מחלוקת בדברי הראשונים, והכל מודים שלהחלזון צריך להיות "צורה של דג", ולכן אפילו אם נסכים שהחלזון אינו דג, עכ"פ צריך שיהיה לו צורת דג, ובלאו הכי אין זה החלזון.

עולה א' לשבעים שנה – לפיכך דמיו יקרים:

הסימן השלישי שהחלזון עולה אחת לשבעים שנה. והנה משמע מדברי הרמב"ם שאין הכוונה שבעים שנה בדיוק, אבל עכ"פ בוודאי משתתה כערך שבעים שנים. וכלשונו בסוף פ"ב מהל' ציצית והתכלת אינה מצויה לכל, לפי שאינה מצוייה בכל מקום, "ולא בכל זמן", מפני הצבע שאמרנו.

ולכאורה היה כאן מקום לחקור ולברר מהו עולה א' לשבעים שנה, והנראה בזה לכאורה צריכים להבין אם החלזון עולה רק פעם אחת לע' שנים איך היה לבני ישראל די תכלת למשך כל השבעים שנה, וע"כ לפרש בא' מג' אופנים, א) שא' לשבעים שנה עולה הרבה חלוונות בבת אחת ויש עי"ז די דם לצביעת התכלת, ב) שהחלזון נמצא תמיד בים ורק א' לע' שנים עולה ליבשה ואז נקל לצודו, משא"כ בשאר ימות השנה צדים אותו בקושי, ג) שהחלזון היא דג גדול ויש לו דם מספיק לע' שנים.

והנה רש"י מפרש מלת "ועולה" - מן הארץ. ובגליון הש"ס מציין כבר שיש בזה הסתירה בדברי רש"י, שבמס' סנהדרין דף צ"א מפרש רש"י שעולה "מן הים" והוא דברי הגמ' שם, אמר ליה ההוא מינא לרבי אמי: אמריתו דשכבי חיי [-אמרתם שהחיים מתים], והוא הו עפרא [והלא מתהוים עפר], ועפרא מי קא חיי [ועפר מי קא יכול לחיות]? - אמר ליה: צא לבקעה וראה עכבר שהיום חציו בשר וחציו ארמה, למחר השריץ ונעשה כולו בשר. שמה תאמר לזמן מרובה - עלה להר וראה שהיום אין בו אלא אפילו חלזון אחד, למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלוונות.

ורש"י מפרש חלזון - תולעת שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת, ולכתחלה אינו נראה בכל ההר אלא חלזון אחד. ולמחר - שהגשמים יורדין מתמלא כולו חלוונות, ונראה למורי שביצי חלזון (ראשון) משריצין כולן, אלמא יש בידו לחיות לפי שעה.

נמצא גירסת רש"י הוא שהיום אין בו "אלא" חלזון אחד, היינו שביום ראשון כבר היה חלזון אחד, וע"י ה'גשמים' נשרצו עוד הרבה חלוונות. או שע"י ה'ביצים' של החלזון הראשון נשרצו כל אלו החלוונות.

לציין עוד, שרש"י מפרש כאן שהחלון הוא "תולעת"^ח, שזהו סתירה קצת למ"ש רש"י במס' שבת (דף ע"ד) שהחלון הוא כמין "דג" קטן. ורש"י במס' מגילה דף ו' (לפי גירסת הרא"ם דברים ל"ג י"ט) ששם פירש רש"י ג"כ שהחלון הוא "דג".

בספר יד רמ"ה (שם בסנהדרין דף צ"א) כותב על דברי רש"י אלו, ואינן נראין בעינינו, דמסתברא דהאי חלון לאו האיך דאמר' גבי תכלת הוא מכמה אנפי, חדא דהאיך בהר מאי בעי, וכי תימא דסליק בענני במטרא ונחית אטורא, אי הכי מאי קאמר ליה למחר נתמלא כל ההר כולו חלונות ודלמא הנך כלהו מימא אתו ולא מזהאיך קמא איברי, ותו היכי מייתי ליה ראי' ממי דלא נפיק אלא משבעים שנה לע' שנה, וכל שכן להאיך פירושא בתרא דקשיין טפי, דכיון דביצי חלון משריצין כולן הרי אין נבראין מן העפר, ומאי ראי' איכא מינה לתחיית המתים, אלא מסתברא דהאי חלון לאו האיך דאמר' גבי תכלת הוא, אלא מינא אחרינא דמיברי מעפרא וממיא, ומקרי בלשון ערבי חלום, עכ"ל. (ובפרק ה' נדון אודות השם חלון בערבא), עכ"פ לפי דברי היד רמ"ה הגמ' כאן משתעי מתולעים הנבראים ע"י גשם וליחות ואין לזה שייכות לחלון של תכלת.

הערור (בערך חלון ב') גורס שהיום אין בו "אפילו" חלון אחד, היינו שביום ראשון לא היה כלל חלונות, וע"י הגשמים נתהוו כל אלו האלפי חלונות (יש מאין), ומוכרח בערוך שלפי דעתו הגמ' בסנהדרין אין לו שייכות עם החלון של תכלת, אלא מיירי מחומטים שמתהווים מגשמים, ונראה הטעם בדבריו מפני שחלון התכלת הוא מין שהוא פרה ורבה, דאל"כ לא היה שייך נטילת נשמה, ובמס' שבת (דף ע"ה) מוכרח ששייך נטילת נשמה אצל החלון.

ובספר יד דוד בסנהדרין שם כתב כן להדיא וז"ל, רש"י פירש שהוא חלון שצובעין בו התכלת, והערור פירש שהוא מין ארבה, עכ"ל ובספרו מנחת עני הסביר את דבריו יותר וז"ל, וא"כ לפי דברי רש"י בסנהדרין הוא [החלון] ודאי טמא, והערור בערך חלון השלישי הביא בשם הפסיקתא חלון הזה כל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו, ומשמע שהוא מין חומט של ים, וכן כתבו 'המספרים' שהוא חומט ונקרא פורפור מושעל, אמנם נראה דהוא חלון אחר, לפי מה שהביא הערוך בשם התרגום ירושלמי יירש הצלצל יירש חלונא, ובודאי אין נראה שהצלצל הוא החלון שצובעין בו תכלת, אמנם בעל מוסיף הערוך כתב גם זה נרתיקו גדל עמו, ולא ידעתי מנין לו זה, ובאמת לולא דברי רש"י בסנהדרין שכתב שצובעין בו תכלת, היה אפשר לומר דהך חלון המוזכר שם הוא חלון אחר, אבל לפי דברי רש"י שצובעין בו תכלת א"כ אותו חלון טמא דהוא תולעת, עכ"ל.

בספרי (פרשת וזאת הברכה) מובא, אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מכויב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום, אמרתי לו פרנסתך במה היא, אמר לי מחלון, אמרתי לו ומי מצוי, אמר לי השמים מקום בים שמוטל בין הרים וסממיות מכישות אותו ומת ונמוק במקומו, אמרתי השמים ניכר הוא שגנו לצדיקים לעתיד לבא.

הספרי הוא מלא תמיה ביותר שהרי יש ראיות ברורות מן הגמ' שהתכלת עדיין היו בימי רבא ובימי רבינא האחרוני האמוראים (עיי' לעיל בהקדמה כל המ"מ), וכאן אומר ר' יוסי - שהוא תנא - שגנו לצדיקים לעולם הבא. ויכולים לדחוק ולומר שהאמוראים עדיין היו להם בירושה התכלת של פעם, מהזמנים שעדיין היו מצוי החלון, אבל החלון לא עלה עוד מן הים מחדש.

הגה"ק מראדזין זצ"ל כדי לתרץ כל הספיקות אלו ביחד כתב לפרש, עפ"י מה דאיתא במס' שבת (דף כ"ז) ומדלת הארץ השאיר נבחראדן רב טבחים לכרמים וליגבים. כורמים תני רב יוסף: אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמטא. יוגבים - אלו צייד חלון, מסולמות של צור ועד חיפה, ע"כ. היינו שנבחראדן כשהגלה את בני ישראל מארץ ישראל, השאיר הצייד חלון בארץ ישראל, כדי לצוד החלון בשפת הים מסולמה של צור ועד חיפה. ולכאורה צ"ב אם לא היה שייך למצוא החלון רק אחת לשבעים שנה, לא היה שייך להעמיד אנשים

^ח ראוי לציין, שלא מצינו בשום ראשון שיפרש שהחלון הוא 'חומט', רק שהוא דג או תולעת.

בשפת הים כדי לעמוד ולהמתין שבעים שנה, אלא מאי - טוען הגה"ק מראדזין - שעל כרחך צריכים לפרש שהחלון נמצא תמיד בים ויכולך לצודו, והא דקאמר עולה א' לשבעים שנה הכוונה שאחת לשבעים שנה יש ריבוי חלונות, ואז עולים ליבשה בהרים ובסלעות. וזהו אכן הטבע של הקאטלפיש.

כדאי להזכיר שבשו"ת מהרש"ם (ח"ה סימן ל"ה) כשמבאר מדברי חז"ל שטבע החלון הוא שיכול לעלות על היבשה ולהיות שם זמן מה, אבל לא לזמן מרובה, וכלשונו "ולפמ"ש י"ל דמ"מ הרי אין חיותו בהרים והוא מוכרח בטבעו לשוב למקום חיותו שבים אחרי כלות שעתו א"כ במה שהוא צד אותו ואיננו מניחו לשוב למים הוי נטנ"ש ממש" שזהו טבעו של הדגים הנקראים הקאטלפיש וכן "הדשיענט סקוויד" (וזה מיישב את העובדה שהמהרש"ם הלך בצנעה עם התכלת של הגה"ק מראדזין).

אבל רב טבגר רוח אחרת אתו לדבר זה. הוא אומר שיש ברייתא (במס' ציצית) שהגירסא הוא אחת "לשבע" שנים, ולא "לשבעים" שנה, אבל המיורעקס אין לו טבע זה אפילו אחת לשבע שנים נמי לא כי היא מצוי תדיר, לכן יש לו ע"ז דוחק חדש על גבי דוחקו הראשון, והוא כי פלינוס (חוקר מפורסם) כותב שהמיורעקס הדרך לצוד דוקא בתחילת הקיץ, דהיינו "פרילינג" (ימי ניסן), או בסוף הקיץ הנקרא "הערבסט" (ימי תשרי), והחוקים תומכי המיורעקס רוצים לתת טעם לזה שבאותן חדשים יש פחות מן המיורעקס, כי אז אינן יכול להתרבות כל כך¹. ואפשר זה יכול להיות הפירוש של עולה אחת לשבעים שנה, דהיינו המרחק של שבע חדשים שיש מזמן א' שיכולים לצוד המיורעקס עד זמן הב', דהיינו שלפי הגירסא שבברייתא דציצית שהחלון עולה אחת לשבע שנה, מוסיפים לדחוק שפירושו של 'שנה' הוא באמת 'חודש', ואז יוכלו לדחוק ולפרש שהמרחק של שבעה חדשים מזמן א' שיכולים לצוד החלון עד הזמן השני, זהו העולה א' לשבעים שנה, ומוכן מאליהו שזה הפירוש מופרך מעיקרא, כי חטים ושעורים ותפוחים ג"כ אינם בנמצא בימות החורף, ולשום אחד אינה עולה על הדעת לומר שעולים אחת לשבעים שנה...².

החומט יאנטינע של רי"א הערצאג אכן הוא דג נדיר מאוד ויכולים לומר שהיא עולה אחת לשבעים שנים, אבל כאמור הוא חומט קטן מאוד, וממילא מוכרחים לומר שא' לשבעים שנה עולה מהן הרבה מאוד, וראיתי שגם תומכי המיורעקס מודים בזה שהיאנטינא היא עולה א' לשבעים שנה.

דג הנקרא הארס-שאה קרעב' נמצאים תמיד בחופי הים עולים ויורדים בו.

דג הנקרא דשיענט סקוויד היא עולה אחד לשבעים שנה, וידוע ומפורסם כן גם אצל חכמי אומות העולם שזה עולה לשבעים שנה, דהיינו שעשרות שנים שאין רואים אותם, ואין יודעים איפה בים הם מצויים כלל, עד כדי כך שהיו קצת חוקרים שלא האמינו שיש בכלל מין דג כזה. ועוד דברים מתישבים כמין חומר אם זהו החלון, שע"י זה מובן איך השתמשו בהתכלת לשבעים שנה שלימים עד הפעם הבאה שעולה מן הים, כי הדג הזה הוא גדול כל כך, שהדם שלו היה יכול להשתמש לשנים ארוכות. גם ה'ספר' הנ"ל מובן בפשטות ע"ז, שדג גדול כזה היה שם וסמומיות מקישות אותו ומת ונימק במקומו, וכפי גודלו כן גודל כמות הדם העצור בקרבו, וכיון שהיה גדול כל כך היה יכול הזקן לבוא לקחת מדמו תדיר ולהתפרנס ממנו שנים מרובות.

לפיכך דמיו יקרים:

בגמ' הנ"ל כן כתיב שהחלון עולה א' לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים, זה אינו סימן על גוף החלון רק מציאות הדברים, אבל רציתי לעמוד בזה ולבארו. דהנה תומכי המיורעקס משתמשים

¹ וכדאי לציין, שלאחרונה מלפני כשלוש שנים קרה דבר כזה שבשפת הים של העיר קאליפארניע עלו הרבה דגים הנקראים "דשאמבא סקווידס" (שהם מאותו המשפחה של הקאטלפיש הנ"ל), ומתו שם על שפת הים.

² הגם שבעצם הנירסאות בש"ס הם יותר מדויקים מהגירסאות במסכתות הקטנות, כידוע.

³ פרופ. משה רענן במאמרו הנ"ל מפרך כל הסברא הזאת, ואכמ"ל.

⁴ ומי יודע אולי יחדש לפי זה שגם גלות בבל לא ארכה רק שבע חדשים בלבד, ומיד חזר עזרא ועלה מתוך הגולה... וגם דוד המלך לא היה חי רק שבע חדשים ותו לא...

בוזה לראיה שהמיוורקס היא החלון, כי הפורפורה היה דבר יקר מאוד, כמו שרואין מכל כתבי החוקרים הרומיים והיוונים בימים ההם. אבל האמת שהיקרות של הפורפורה אין לו שייכות להיקרות של החלון, שהרי רש"י מפרש כאן: לפיכך - שאינו עולה אלא אחת לע' שנה דמיו יקרין, ע"כ. כלומר שהיקרות של התכלת הוא משום שהחלון לא היה בנמצא רק אחת לשבעים שנה, והיקרות של המיוורקס הוא משום סיבה אחרת, כי בכל דג ודג נמצא רק טיפה אחת של דם, והוצרכו למיליוני מיוורקס כדי לצבוע בגד שלם בפורפורה, והיתה בוזה עבודה רבה שכל מיוורקס הוצרך איש לצדו, ואח"כ לקחתו ולסחטו ולעבוד עמו עד שהיה לו כל הצבע של המיוורקס הזה, אבל מן המיוורקס היחיד אין יכולים לצבוע אף חוט קטן, נמצא שהמון פועלים עבדו ביחד כדי לצבוע אף בגד קטן של פורפורה וממילא היה יקר מאוד¹. (ואפילו כריוס צריכים לדם של ארבעים מיוורקסין כדי לצבוע ציצית אחד - ועיין לקמן בפרק ג' בענין שיעור דישא להוצאת הדם).

ובאמת, כי במשנה בפרק כ"א ממסכת כלים, איתא חוט מאזניים של זהבים, ושל פלס, ושל שוקלי ארגמן טוב, מבורא ג"כ שארגמן היה דבר יקר, ואין רואים שום קשר של הארגמן אל התכלת.

כחלון הזה שנרתיקו גדל עמו:

החלון נרתיקו גדל עמו זה מוזכר בכמה מדרשים על הפסוק שמלתך לא בלתה מעליך (דברים ז' ד'), וכוונת המדרש הוא לתאר גדול הניסים שעשה השי"ת לבני ישראל במדבר, ששמלתם גדלה עמם.

כדי להבין פירוש הדברים "שנרתיקו גדל עמו" צריכים לדעת שיש שלשה מיני בעלי חיים שיש להם "נרתיק" [shells], (א) יש החומט (סנעילס) שטבעם שהם נולדים עם נרתיק, ונרתיקו גדל עמו כפי גדול התולעת שבתוכו. (ב) יש מיני דגים שאינם נבראים עם נרתיק, אבל הם מתיישבים בכל נרתיק ריק שהם מוצאים בים, וכשהם מתגדלים ואין להם מקום בנרתיק הראשון, הם הולכים לחפש להם נרתיק אחר, ומתיישבים שם. (ג) מין שלישי, כמו הדג הנקרא "הארס-שאה קרעב" שנולד עם נרתיק, וכשגדל והמקום בנרתיק הראשון צר לו, גדל עליו נרתיק חדש גדול יותר, ונופל הנרתיק הישן שלו הקטן. וכאן בבני ישראל שהיו במדבר איתא במדרש שהבגדים גדלו לבני ישראל באורך וברוחב כפי צורכם כמו הנרתיק הגדל על החלון.

והנה ברש"י (דברים שם) הגירסא "כחומט" הזה, ולא "כחלון" הזה, שגם מזה משמע שרש"י ס"ל שאין לו שייכות עם החלון של התכלת, גם הערוך (בערך חלון) מחלק דברי המדרש שנרתיקו גדל עמו, משאר הסימנים של חלון התכלת, אלא מניחו ביחד בערך אחד עם הגמרא בסנהדרין, ובתרגום הירושלמי על הפסוק "יירש הצלצל", הרי לך מזה שאין לו שום שייכות עם חלון התכלת. הגם שר' בנימין מוספיא"ר כן כתב שהחלון יש לו נרתיק, אבל מהערוך עצמו לא משמע כן. וכן כתב במנחת עני המובא לעיל (אצל הסימן של עולה א' לע' שנים) ועוד מקשה על המוסף הערוך וכתב "ולא ידעתי מנין לו זה".

ובספר מנחת אליהו מבעל השבט מוסר (פרק כ"א) כתב וז"ל, וכתב בעל עמודיה שבעה משם מז"ל, שצוה הקב"ה תכלת בציצית כדי לתקן הערב רב והממזרים יעש"ב, גם ידוע החלון אשר ממנו צובעין התכלת לבושו מתגדל עמו, כאומרים ז"ל במדרש דור המדבר לבושיהם היה מתגדל עמם, ואל תתמה שהרי החלון הזה לבושו מתגדל עמו, לפי שנראה שלבושו מצפורן כפוד. והנה יובן בוזה שעשה הקב"ה לבושיהם (של אדם וחוה) חלוקים כצפורן לנחמו, שאעפ"י שחטא ואכל מן העץ וגרם ערוביאי בעולם מערב רב וממזרות, עם כל זה יש תיקון לזה ע"י תכלת בציצית, שהוא שעטנ"ז, והוא דבר היוצא מהחלון שלבושו מצפורן, ולרמוז לו לזה לישב דעתו רמוזו בלבושו בהיותו כציפורן, שהקב"ה אפי' בשעת כעסו זוכר את הרחמים, ולכן עשה לבושו כלבוש החלון, שע"י התכלת שצובעים ממנו נעשים כל הפסולים שהוא גרם לעולם נאים כמרגליות שאין בהם מום, "והגם שנאמר שהחלון הזה הנו" במדרש אינו החלון שצובעין בו את התכלת", מיהו כיון דשם חלון עליו, והוא (-אדם הראשון) לבוש כמחולל, עולה על זכרוננו החלון שצובעים ממנו את התכלת, שמתקן עמו כל ערוביאי של פסול שגרם, ומתנחם, עכ"ל.

¹ בשפת ענגליש אומרים על זה, שאינו ה"סופליי והדימענד" (הכמות והביקוש ע"ז) רק ה"לעיבאר" (העבודה).

² חי מלפני שלש מאות וחמישים שנה בימי הש"ך והט"ו, וכתב הערות על הערוך תחת השם "מוסף הערוך", והם נרשמים על מקומם בפתיחת מלת א"ב, שהוא ר"ת א"מ ר' בנימין.

הרי שתחילת דבריו שהחלון יש לו לבוש קשה כמו צפרנים, שזהו כמו חומט (סנעל), ולמעשה כותב שלא כן הוא, כי דברי המדרש שהחלון נרתיקו גדל עמו לא איירי כלל מחלון התכלת, והחלון אין לו לבוש כלל, וממילא מוכרח שחלון התכלת אינו חומט. והאמת שאף אחד מן "הראשונים" אינו כותב שנרתיקו גדל עמו יש לו שייכות עם חלון התכלת, וממילא ברור שאין זה סימן מוכרח. ובוודאי אם החלון מתאים גם לזה, הנה מה טוב ומה נעים, אבל אפילו דבר שאין לו נרתיק, שפיר יכול להיות החלון.

נ"ש מקום לומר דאדרבה מסתברא, דג שיש לו נרתיק י"ל קצת שאין זה החלון, דאל"כ הו"ל להראשונים עכ"פ מקצתן להסביר ולהודיע לנו שהיינו החלון של התכלת.

הגה"ק מראדזין זצ"ל כותב על הסימן של נרתיקו גדל עמו, שבהרבה מקומות הגירסא "מלבושו" גדל עמו, גם "נרתיקו" אין מוכרח שהכוונה דבר קשה כמו "שעל", ויכול להיות נרתיק רך, והדג הנקרא "הקאטלפיש" אכן יש לו סביב גופו מלבוש כזה, וגם דג הנקרא "דשייענט סקוויד".

המיועקס והיאנטינא תואמים מאוד עם סימן של נרתיקו גדל עמו, שיש להם נרתיק אמיתי, אבל כאמור אין זה סימן ברור, ובפשטות החלון אין לו נרתיק.

דג הנקרא הארס-שאה קרעב אין נרתיקו גדל עמו כלל, רק במקום שהנרתיק יגדל עם הבעל חי כפי גדלו, גדלים עליו בכל פעם כשנתגדל נרתיקים חדשים, וכאמור למעלה.

גידים ועצמות:

בירושלמי (פ"א ממ"ס שבת) איתא, תני המפלא את כליו נוטל חורק ובלבד שלא ימלול, אבא שאול אומר מולל חורק ובלבד שלא יהרוג, חזקיה אמר ההורג כינה בשבת כהורג גמל, שמואל מקטע ידה וריגלה ויהב לה קומי מינוקה, רבי יוסי בי ר' בון יהיב לי גו צלוחיתא, אמר ר' שמעון בן חלפתא ולא מחלון שמענו?!, וחלון יש לו גידים ועצמות?!, ולא כן תני כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר משה חדשים?!, דמר רבי יוסי בי רבי בון בשם רב זביד אחת לשבע שנים הקב"ה מחלף את עולמו, קמקמה מיתעביד חו רב, פדה חד אפר מיתעביד שר, מימיתנה דרישא מתעביד עקרב, ודמניא שממי, תולעתא דסוסיא מתעבדא אורעי, ודתורתא דברי, צבוע הזכר נעשה נקבה, עכברא דטורא מתעביד חזיר בר, שיזרתא דנונא מיתעביד נל, ודבר נשא חייו, אימתי? בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השזרה. עכ"ל הירושלמי.

בירושלמי (כמו בכללות דברי הירושלמי) אינו ברור מה הוא בלשון תמיה ומה הוא בלשון ניהותא, וממילא אינו ברור אם החלון יש לו גידים ועצמות או לא, בין לההוא אמינא ובין להמסקנא. גם אינו ברור אם החילוק של גידין ועצמות לגבי נטילת נשמה הוא רק לההוא אמינא או גם למסקנא. ובין מפרשי הירושלמי נמצאים כמה וכמה פירושים בזה (עין בפני משה, קרבן העדה, טוב ירושלים, וגליון הש"ס להשואל ומשיב שם) בין לההוא אמינא ובין להמסקנא, ובכן קשה להכריע בזה אם החלון אכן יש לו גידים ועצמות או לא.

אבל מן העניין לציין, שפירוש הגליון מקשר כאן החלון להתרגום ירושלמי עה"פ יירש הצלצל (דברים כ"ח מ"ב), שמפרש "צלצל - חלונא", שאין לזה שייכות לחלון התכלת.

אינו בעל אברים:

בר"ן (שבת דף ק"ז) כתב וז"ל: הצדן והחובל בהן חייב, וא"ת מאי האי דאמרין גבי חלון ולחייב משום נטילת נשמה, ופרקינן מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, ומאי תירוצא הא מ"מ אעפ"י שפוצעו בענין שלא ימות

^ט בעל לולאות תכלת השמיט הקטע אודות אדם הראשון ואח"כ כתב שהרי הוא לבוש כמוהו קאי על החלון, וא"כ מודה המנחת אליהו שהחלון יש לו נרתיק רק שאינו קשה, אולם הרואה כל הקטע כמו שהעתקתי יראה שהכוונה לאדם הראשון, שהוא לבוש כמו החלון, אבל החלון של תכלת אין לו נרתיק כלל.

^ט הגם שבשפוני טמוני חול מתחלה כתב ג"כ שיש לו נרתיק קשה מ"מ חזר בו בפתיל תכלת מכמה ראיות מוכרחות. "הגם שלפי פירוש צ"ב מאי דקאמר "והלא מחלון שמענו", הדיכן שמענו כלום אודות נטילת נשמה של צלצל.

בכך, הרי הוא חובל, ואכתי לחייב משום נטילת נשמה אותו אבר, ויש לומר דשאני חלזון שהוא גוף אטום כחלזונות הללו שבאשפות ואינו בעל אברים, ועד שיהרגו ממש אינו חייב משום נטילת נשמה, שהרי אין לו איברים שיתחייבו משום נטילת אותו אבר, עכ"ל. עכ"פ שיטת הר"ן שהחלזון אין לו אברים כחלזונות הללו שבאשפה. תומכי המיורעקס מביאים ראיה מכאן שהחלזון הוא חומט. אבל אין מכאן ראיה, כי העיקר דברי הר"ן הוא שאין לו אברים שיתחייב עליהם משום נטילת נשמה, ורק לדוגמא נקט כחלזונות שבאשפה, אבל זהו המציאות בכל הדגים הנזכרים למעלה.

בפרק ג' אות ב' הבאנו מדברי התוס' במס' שבת דף ע"ה בשם רבינו תם, תירוצו אחר על הקשיא של נטילת נשמה, ומתיר שם שדם החלזון הוא נפרד בו ומיפקד פקיד ולכן אין בו משום נשמה. והגה"ק מראדזין בספרו עין התכלת מבאר שהר"ן ס"ל ג"כ כהר"ת, ודם החלזון מיפקד פקיד, וקושיית הר"ן הוא שונה מקושיית הר"ת, ושני התירוצים הם אמת^י, בין שהחלזון הוא גוף אטום, ובין שהדם מיפקד פקיד.

תבלול בעין וכנחש:

במשנה במס' בכורות פ"ו איתא, **ריס של עין** - עפעף של עין; **שנקב שנסדק שנפגם**, הרי בעיניו - כלומר הרי שיש בעיניו דק - טיל"א בלע"ז: **תבלול, חלזון, נחש** - היינו חלזון היינו נחש, וקורוהו נחש שעשוי מנומר כנחש. והוא בשר נוסף הנמשך וחופה קצת מן השחור שבעין, וקורין לו בערבי טפרא, כמו שקורין לצפורן טפרא, לפי שהוא חופה את העין כדרך שהצפורן חופה בשר האצבע: **ועינב** - שיש בעינו כגרגיר של ענב: **ואיזהו תבלול לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור** - סירא היינו שורה שבעין סביב השחור שמשם מראית העין באה. ואם חוט לבן יוצא מן הלבן שבעין ופוסק אותה שורה ונכנס בשחור הוי מום: **בשחור ונכנס בלבן** - אם חוט אחד שחור יוצא מן השחור שבעין ופוסק בסירא ונכנס בלבן: **אינו מום, שאין מומין בלבן** - דלאו עין הוא אלא שומן העין:

עכ"פ המשנה קורא למום בעיניו של הבהמה בשם חלזון, ורש"י על אתר מפרש שהוא מין מחלה לימין בלע"ז (ואין לו שייכות לחלזון התכלת), גם הרמב"ם וברטנורא ועוד אין מזכירים כאן שום קשר לתכלת.

אבל הגה"ק מראדזין כתב, שהמחלה נקראת חלזון נחש מן הסתם יש לו דמיון לחלזון ונחש וכתב שהדמיון שיש להקאטלפיש שלדעתו א"ז כיון המשנה שם היא שיש לו אבעבעות על ידיו הארוכות שנראה כמו האבעבעות של נחש^י.

תומכי מיורעקס טוענים שהחומט דהיינו התולעת שבתוכו יש להם בעצם אותו התואר של הנחש, רק שהם קטנים מאוד.

רפואה למכה בפי הטבעת:

בגמרא במס' ע"ז דף כ"ח איתא: חש בפיקעא תתאה מאי? לייתי תרבא דצפירתא דלא אפתח, וליפשר ולישדי ביה. ואי לא, לייתי תלת טפרא קרא דמייבשי בטולא, וליקלי וליבדר עילויה. ואי לא, לייתי משקדי חלוני. ופירש רש"י: משקדי חלוני - נימין בלע"ז מין חלזון.

הגה"ק מראדזין מציין כי הקאטלפיש משתמש לרפואה למחלת "האמערודיס", וכן עד היום ברפואת הטבעיות [natural medicine] משתמשים עם הקאטלפיש לצורך זה.

אבל בראשונים אין אנו רואין מי שיגיד שזה המדובר כאן הוא החלזון של תכלת.

^י למעשה בימיו של הגה"ק מראדזין זצ"ל לא נדפס עדיין החי' הריטב"א שלנו שנדפס בשנת תשכ"ז ושם במס' שבת דף ע"ה פשיטא לי' שתירוצו של הר"ן הוא במקום תירוצו של ר"ת, על אותו הקושיא שצריכים ליחייב על נטילת נשמה שבאותו אבר, וא"כ תלוי הא בהא, ושני אלו לא מתקיימין בהדי הדדי.

^י דרכי של הגה"ק מראדזין ליישב כל מימרא המוזכר המלה חלזון על הקאטלפיש, אף במקומות שבפשוט אין המדובר מחלזון התכלת.

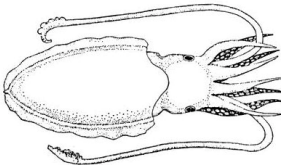
לימודי"ן - לימודי"ן:

כנזכר שברש"י (ע"ז דף כ"ח) מפרש משקדי חלוני - נימין בלע"ז, ולמעשה בלאנדאן י"ל ספר תרגום הלע"ז על לעז"י רש"י, והוא מביא גירסא מכת"י אחד משקדי חלוני - לימ"ץ בלע"ז, ומלת לימ"ץ בלשון צפרת הכוונה חומט (סנעיל), וכמובן שתומכי מיורעקס מביאים מזה ראייה שהחלון הוא חומט.

אבל למעשה צריכים להבין שתרגום הלע"ז מלוקט מתשעים וחמשה כתבי ידות, ומארבעה דפוסים הראשונים של הש"ס והעין יעקב, שכל אחד מדפוסים אלו בא מכתב יד אחר, וממילא אם מצאו כת"י אחד ממאה שבו כתוב לימ"ץ, הסברא מחייב שהוא בטל במאה, ואין יכולים לבנות על זה בנינים, ובפרט שהטעם שהמחבר הנ"ל החליט לקבל הגירסא של לימ"ץ הוא מפני שזה היא הדעה המקובלת של אוה"ע שהחלון היא החומט הפורפירא. אמנם תומכי מיורעקס כותבים בכל מקום כאילו שהוא המציאות, שברש"י הנדפס הוא טעות, והגירסא הנכונה הוא לימ"ץ.

גם יש לציין, ששום אחד מן המפרשים אין אומרים שהחלון דכאן יש לו שייכות לחלון התכלת.

קושרין בראש הכלים כדמות חלון:

ידי הארוכות והעקומות של הקאטלפיש

במשנה פי"ב דכלים איתא "או שקשר חלון בראשה", היינו שקבע "העקעלע" (hook) על כלי לגבי חיבור לטומאה, הר"ע מברטנורא על אתר מפרש כדמות חלון שהוא דג שבים, שמדמה צובעין תכלת. בקיצור שהיה מין "העקעלע" (hook) שנראה כדמות חלון. ומהרמב"ם משמע שנראה כמו שרץ המים, אבל לא חלון התכלת.

בערוך (ערך חלון ב') איתא, בפ"ב דכלים או שקשר חלון בראשה טמאה פי'

זהו צורתו, ונקרא חלון כמו החלון שהוא מוקף. פירושו המדויק במה שכתב כמו החלון שהוא מוקף אינו ברור, תומכי מיורעקס אומרים שכוונתו כמו חומט שהוא עקום ומוקף, ויש מהם שהעיון לכתוב

שהתמונה שבערוך הוא כדמות חומט (בספרי הערוך הנדפסים לא נדפס מעולם הצויר שצויר הערוך, רק בכתב יד), ולכן הנני מביא הצוירים של הערוך מכמה כתבי יד, שם יכולים לראות שצויר הערוך אין לו שום דמיון לחומט כלל.

הגה"ק מראדזין כתב, שלקאטלפיש יש לו ידיים ארוכות, שהם עקומות כמו ויים (העקעלע), וזה יכול להיות הפירוש שקשר חלון בראש, שכדמות אלו תלה בראש הכלים.

גם היאנטינא של רי"א הערצאג יש לו שני ויים (העקעלע) כאלו.

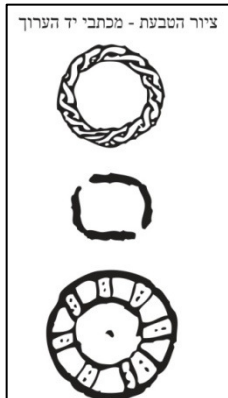
תומכי מיורעקס אומרים ג"כ שצורה כמו המיורעקס היו יכולים לקשור בראש הכלים. בדיוק באיזה אופן, איני יודע.

רוקק את דמו:

ר' חיים אחיו של המהר"ל מפראג זי"ע בספרו באר מים חיים על פירוש רש"י, ח"ב דף קכ"ו (לאנדאן תשכ"ט) כותב: רש"י, צבע ירוק של חלון. מלשון תכל', הנקרא כרישין בל"א, וי"מ צבע ירוק הוא מדם מין דג אחד חלון בים שדמו ירוק בל"א אוי"ש גישפאי"ן, כמו ואביה ירוק ירק בפניה, ר"ל שמדג הזה רוקק הצבע הזה.

מה שכותב אוי"ש געשפאי"ן, פירושו באידיש שלנו "אויסגעשפיגען", וזהו בדיוק כמו החלון של הגה"ק מראדזין, דג הקאטלפיש, שרוקק דמה, וזהו סימן שהדגים האחרים אין להם.

ויש לציין, שמביא הפירוש הזה בשם "יש מפרשים", היינו שהפירוש הוא פירוש קדמון.

ברד יורד כחלון:

במדרש תנחומא פרשת איתא על מכת ברד, וכיצד היה יורד, ר' פנחס ור' יהודה הלוי, אחד מהם אמר כחלון הזה היה יורד ומקצץ את האילנות, יהרג בברד גפנם וגו' וחד אמר כחנמל הזה יורד ושקמתם בחנמל. הגה"ק מראדזין בספרו פתיל תכלת מבאר שהברד הקיף את האילנות והעצים, כמו דג הקאטליש שיש לה פתילים ארוכים המקיפים את ראשו שבוה מקיף מה שרוצית לבלוע.

צידת

פרק ב' – מציאת החלון

צידת

ועכשיו נדון על ענייני החלון שכולל בתוכו אלו הדברים.

(א) מקום מציאת החלון**(ב) אופן צידת החלון****(ג) חייבין על מלאכת צידה****(ד) החלון מפרסם כששולין אותו מן הים****(ה) אם החלון מעכב****מקום מציאת החלון**

בגמ' מס' מגילה דף ו' מצינו "זבולון מתרעם על מדותיו הוה שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות, מה טעם, משום דנפתלי על מרומי שדה, אמר זבולון לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות, אמר לו כולן צריכין לך על ידי חלון, שנאמר [עמים הר יקראו] ושפוני טמוני חול, תני רב יוסף שפוני זה חלון, טמוני זו טרית, חול זו זוכית לבנה, אמר לפניו רבונו של עולם מי מודיעני, אמר לו שם יובחו זבחי צדק, סימן זה יהא לך כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום", הרי שהחלון נמצא בחלקו של זבולון.

ובגמ' מס' שבת דף כ"ו מצינו "ומדלת הארץ השאיר נבחראדן רב טבחים לכורמים וליוגבים, כורמים תני רב יוסף אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא, יוגבים אלו צידי חלון מסולמות של צור ועד חיפה", ע"כ. הרי שהחלון נמצא בים הגדול, על חוף הים בארץ ישראל, מסולמות של צור ועד חיפה (ובפשטות חוף הים מסולמות של צור ועד חיפה לא ה' בחלקו של זבולון ואכמ"ל).

ובספר יחזקאל (קאפי' כ"ז) מצינו לגבי צור שנאמר תכלת מאי אלישע היה מכסך, והתרגום מפרש מנגוות איטליא (ע' ברש"י מגילה דף ו' ע"ב ד"ה איטליא), הרי שהחלון נמצא גם בים סמוך לאיטליא.

ובשו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפ"ה כ' לגבי מציאת החלון כ' ח"ל וכן במעשה משכן היו סמוכין לים הקדמוני י"ם סוף שהרי אין בין ים סוף להר סיני אלא דבר מועט והיו הולכין לים סוף וצדו אותו משם עכ"ל.

וברמב"ם (פ"ב מהל' ציצית ה"ב) כ' שנמצא בים המלח, והבאים אחריו מפרשים דבריו דכוונתו אל הים הגדול שנקרא בלשון ערבי ים אל-מלח שמימיו מלוחים, (משא"כ מימי הכנרת וכדו' הם מים מתוקים) והרמב"ם סיים דבריו בסוף פר' מהל' ציצית, והתכלת אינה מצויה לכל "לפי שאינה מצויה בכל מקום" ולא בכל זמן מפני הצבע שאמרנו.

בוזה"ק (ח"ב דף מ"ח ע"ב) כ' ח"ל כתיב (בראשית מ"ט, י"ג) זבולון לחוף ימים והא ימא חד הוה בעדביה, אלא מאי לחוף ימים, ודאי אוקמוה חברייא ברוזא עלאה, וירכתו על צידון, כמה דאת אמר (שמות א', ה') יוצאי ירך יעקב, זבולון שוקא דימינא דגופא הוה, ויס כנרת הוה בעדביה, ומהכא אשתכח חלון לתכלתא ע"כ (וע"ע בוזה"ק ח"ב דף קמ"ט ע"ב, דף ק"ז ע"א, ח"ג דף קע"ה ע"ב) היוצא מדברי הוזה"ק שהחלון נמצא בים כנרת בחלקו של זבולון,

והמפרשים כולם תמזו על זה שהרי הכנרת נמצא בחלקו של נפתלי ולא בחלקו של זבולון, שהרי בנפתלי נאמר ים ודרום ירשה, ויש שכתבו שדברי הוזה"ק אינן אלא ע"ד הקבלה, (ועיי' בנחל קדומים להחיד"א פר' תרומה, ובמסכת ספרים פ"ד, ובספר טביר הארץ דף צ').

הגה"ק מראדזין בספרי התכלת כתב לפרש שבזמן שביהמ"ק קיים הי' נמצא החלזון בים כנרת ולאחר החורבן שמצינו מעוף השמים ועד בהמה נדרו (ע' בנמ' שבת דף קמ"ה ע"ב) לא שבה החלזון להים כנרת, הגם שקצת צ"ב שהרי בירושלמי מס' תענית משמע שכל הדגים חזרו לבד מן דג השיבוטא, עכ"פ רואין להדיא שהחלזון נמצא בים הגדול בחופי א"י ואיטליא וכו' אשר כן טבע הקאטלפיש.

ובעלי המיורעק"ס טוענים שהפורפורה הי' רגיל להעשות בצור וזה נקרא אצל החוקרים "טיריען פורפל", ורוצים לחדש שגם התכלת הי' לו שייכות עם צור, למעשה לא מצינו בשום מקום מפורש שהחלזון או התכלת הי' נמצא בצור, ואדרבה בפסוק ביחזקאל כ"ז הנ"ל משמע שאנשי צור הי' לוקחים תכלת מאיי אלישה, הגם שהפסוק נאמר בדרך משל, מ"מ מוכח שצור לא הי' המקום של יצירת התכלת, וזהו פירכא גדולה לאלו הרוצים לומר שהפורפורה דהיינו טיריע"ן פורפ"ל להתכלת (להדגיש ערה"פ שסולמא דצור לאו היינו העיר צור).

למעשה כל מיני החלזון חוץ ההאר"ס שא"ה קרע"ב, נמצאים בים הגדול סמוך לארץ ישראל, וההאר"ס שא"ה קרע"ב נמצאים רק בים האטלנטיק על חוף מדינת אמעריקא, והים הפאסיפיק על חוף מדינת כינע.

אופן צידת החלזון

המיורעקס נדבק בסלי נצרים מבחוץ וכך שולין אותם מן הים

בגמ' מס' שבת (דף ע"ד) וצדה במשכן היכא הואי וכו' אלא אמר רבא ואיתימא אר' עילאי שכן צידי חלזון קושרין ומתירין, ופירש"י לצבוע תכלת בדמו והוא כמין דג קטן ועולה אחד לשבעים שנה. וקושרין ומתירין, פירש"י שכל רשתות עשיים קשרים וזהו קשרי קיימא ופעמים שצריך ליטול מרשת זו ולהוסיף על זו, מתיר מכאן וקושר מכאן, ע"כ.

הרי שהחלזון הוא כמו דג פשוט בים שצריכין רשתות לצודו, והחלזון של הגה"ק מראדזין ה"ה הקאטלפיש היא ממש כזה, שהיא דג גמור השט בים וצדין אותו ברשת, והיאנטינ"ע של ר"א הערצאג צריכים לדחוק קצת שאינו שט מכח עצמו, רק יש לו כמין אבעבעות שבזה צף על פני המים, ושט רק מכוח מרוצת המים שבים שהם דוחים אותו ממקום למקום, אבל למעשה בדוחק אפשר לומר שזה מיקרו דבר הנצוד ברשת, שכשפורש הרשת נגד זרם המים יכולים לצוד את היאנטינא.

אבל מירעק"ס אין שייך לצודו ברשת כלל, שהמיורעק"ס נמצא בקרקע הים ואינו יכול לשוט כלל, וכמעט שאינו זו ממקומו, ובזמנינו צדין אותו ע"י אנשים המלומדין לשוט (divers), ובשנים קדמוניות היו ממתינים עד שהים זרקן ליבשה, או היו נוטלין סלי נצרים ושולין אותו לתוך הים ובתוכו מיני מאכלים, והמיורקס מרגיש בריח האוכל ובא לאכול ממנו, תוחב את לשונו בין סדקי הסל, ועי"ז נשאר דבוק להסל, ואח"כ מוציאין את הסל מן המים עם המיורעק"ס הנתלין בו, אבל עם רשתות אין שייך כלל לצוד אותו, ואין המיורעקס עולה יפה עם דברי הגמרא שהחלזון צדין ברשתות.

וההאר"ס שא"ה קרע"ב דרים בחופי הים וכמדומה שאפשר לתפסו בידים, והדשייענ"ט סקווי"ד היא דג גדול מאוד, ובדאי אי אפשר לתפסו רק ע"י רשתות, (אם יכולים לתפסו כלל...) וקצת נדחה מלשון רש"י שפי' כאן שהחלזון היא כמין דג קטן.

חיוב צידה בחלזון

בגמ' מס' שבת (דף ע"ה) הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת ר' יהודא אומר חייב שתים שהי' ר"י אומר פציעה בכלל צידה, נמצא לפי דעת "הבבלי" שייך וחייבין על צידה לכולי עלמא.

ובירושלמי פ"ז ממס' שבת "הצד חלון ופצעו אית תניי תני חייב שתיים, אית תניי תני אינו חייב אלא אחת, מאן דאמר שתיים אחת משום צד ואחת משום נטילת נשמה, מאן דאמר אחת משום נטילת נשמה, ולית לה צידה", ע"כ. נמצא שלפי דעת "הירושלמי" יש פלוגתא אם שייך צידה בחלון, ומצינו במפרשים כמה אופנים ליישב האי מ"ד בירושלמי דס"ל דלא שייך צידה בחלון.

(א) אי משום דס"ל דאין חייבין כלל על צידה בשבת, דלא הוה כלל במלאכת המשכן צידת חלון, או מפני שברוך נס בא לבני ישראל כמו התחש, או מפני שהביאום ממצרים עמהם.

(ב) או דס"ל דבחלון (לפי מהותו) לא שייך צידה.

(ג) או דלכו"ע אין חייבין על צידה בחלון רק קוצר וכ"ש הירושלמי דבצידת דגים חייבין משום קוצר ומאן דפוטרי הכ"ש ס"ל דל"ש קוצר רק בגידולי קרקע וממילא הכא ל"ש כלל קוצר.

והנה דבר פשוט וברור שבימי הש"ס בבלי וירושלמי היה מצוי תכלת, ולכן הם הכירו את החלון מקרוב, ואי אפשר שיהיה מחלוקה מהו החלון, שבוודאי לא היה מחלוקה במציאות הדברים, ולכן צריכים לאוקמי באחד משני אופנים, (א) שהחלון הוא בע"ח ששייך ב' צידה לפי תכונותיו, והטעם שלדעת המ"ד ההוא בירושלמי דליכא צידה בחלון, הוא שס"ל דליכא מלאכת צידה בין הלי"ט מלאכות, שלא היה צידה במשכן. (ב) שהוא בעל חי שמחולקין עליו אם שייך בו צידה, שמצד מהותו שייך לחלוק אם יש בו צידה כגון דג דלפי דעת מ"ד בירושלמי אין בו צידה כ"א קוצר.

החלון של הגה"ק מראדזין ה"ה דג הקאטלפיש היא דג גמור השט במים מכח עצמו, ובוודאי שייך ביה צידה, וכן יכולים ליישב את דעת אותו המ"ד בירושלמי שאין בו צידה בא' משני אופנים דלעיל, והכל עולה כהוגן לפי שי' הבבלי והירושלמי.

והאנטינ"א של הרב הערצאג א"א לומר ששייך בו כלל צידה, כיון שאינו יכול לשוט מעצמו, ויכולין לתופסו בחד שחי', ורק לכל היותר יכול לצוף על פני המים, ואין בו צידה (אבל קוצר שייך ב' עפ"י הירושלמי).

והמיורעק"ס בודאי לא שייך ב' צידה, שאינו יכול לא לילך ולא לשוט, ואפי' לצוף על פני המים אינו יכול, וממילא מופרך מכח דעת הבבלי והירושלמי, וראיתי בקובץ אור ישראל בשם הרב משה נבון מהמייסדים של המיורעקס-תכלת, וכתב דלמ"ד שאין בו משום צידה עולה כהוגן עם השיטה של המיורעק"ס, כיון שהיא מין שכמעט אינו זו ממקומו ולא שייך ב' כלל צידה, וכמובן שדבר זה לא נתן להאמר כלל, שנמצא לפי דבריו שלמ"ד המחייב בירושלמי ולכולהו תנאי בבבלי דסברי שחייבים בחלון משום צידה לפי דעתם המיורעק"ס ודאי אינו חלון, ונמצא שיהי' מחלוקת התנאים אם המיורעק"ס היא החלון אתמהה, ואין קץ לדברי רוח.

והדשייענ"ט סקווי"ד בוודאי שייך בו צידה (יסקינ'), וההאר"ס שא"ה קרע"ב איני יודע.

החלון מפרכס כששולין אותו מן הים

התוס' במס' שבת (דף ע"ה ע"א) ד"ה הצד חלון כתבו וז"ל הא דנקט הצד חלון, דדרך לפוצעו מיד אחר צידה, כל זמן שהוא חי, וקמ"ל דאע"פ שפצעו חי לא מיחייב משום נטילת נשמה, ואפילו למאן דמוקי לה כשפצעו מת קמ"ל דלא מיחייב בצידה שלו משום נטילת נשמה, דאף על גב דאמר' בפרק שמונה שרצים (לקמן דף קז:) השולח דג מן הים כיון שיבש בו כו', הכא שמא חלון דרכו לפרכס ולקרב מיתתו.

ופירוש דבריהם, שכיון שהחלון ממית את עצמו כשצדין אותו, ולכן לא מת מכוח הצידה רק מכוח עצמו, ולכן אין חייבין על מיתתו משום נטילת נשמה.

מצינו למדים מדברי תוס' שהחלון היא דג גמור ומפרכס כששולין אותו מן הים, וממית את עצמו כשצדין אותו, ולכן אין חייבין על צידתו משום נטילת נשמה, והנה הגה"ק מראדזין כתב שכן טבעו של

הקאטלפיש, שכשניצוד ממית מפרכס וממית א"ע, ויורק דמו וכו', אולם המיורעק"ס אינו מפרכס כששולין אותו מן הים.

אם דם חלזון מעכב בתכלת

הרמב"ם בפ"ב מהל' ציצית כתב, תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע, והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אע"פ שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או בשחור או בשאר המושחרין הרי זה פסול לציצית, רחל בת עז צמרה פסול לציצית. כיצד צובעין תכלת של ציצית, לוקחין הצמר ושורין אותו בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי ומרתיחים אותו באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלט את העין, ואחר כך מביאין דם חלזון והוא דג שדומה עינו לעין התכלת ודמו שחור כדיו ובים המלח הוא מצוי, ונותנין את הדם ליורה ונותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיוצא בהן כדרך שהצבעין עושין ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה כעין רקיע וזו היא התכלת של ציצית.

ובהל' כלי המקדש (פ"ח ה"ג) לא האריך הרמב"ם וכתב, ותכלת האמורה בכל מקום הוא הצמר הצבוע כעצם השמים שהוא פתוך מן הכוחל, ובמשנה למלך במקומו כתב שהרמב"ם לא חזר על כל הלכות של תכלת, שבא מן החלזון ושצריך להיות לשמה, שסמך על מה שכתב בהל' ציצית, אבל במרכבת המשנה רצה להוכיח מכאן שאין החלזון מעכב בבגדי כהונה רק במצות ציצית, וכן בעל תפארת ישראל דייק כן מן הרמב"ם שבהל' ציצית ששם כתב הרמב"ם תכלת שבציצית, הרי שרק בציצית צריך להיות מדם החלזון, ועוד הביא התפארת ישראל ראי' לדבריו מהירושלמי שלא היה צידה בחלזון והוכיח מכאן שלכן לא היה בו צידה שלא הוצרכו חלזון במדבר לצורך בגדי הכהונה.

הגה"ק מראדזין הקשה על דברי התפא"י שהרי בירושלמי מס' כלאים פ"ט מפורש מה שני תולעת דבר שיש בו רוח חיים אף כל [תכלת וארגמן] דבר שיש בו רוח חיים, ובתוספתא מנחות פ"ט מפורש להדיא התכלת אינה כשרה אלא מן החלזון שלא מן החלזון פסולה, ועל פירוש של התפא"י שבמדבר לא היה חלזון הקשה מדברי הבבלי המפורשין במס' שבת דף ע"ד שכן צידי חלזון קושרין ומתירין

ודעת הגה"ק מראדזין בעצמו שאין זה גזירת הכתוב שהתכלת צריכה להיות מן החלזון, שהרי לא מצינו בשום מקום בתורה מפורש שתכלת בא מדם החלזון, וכן לא מצינו בדברי חז"ל שידרשו כן בשום מקום, רק את זאת הירושלמי הנ"ל שדרשו מן הקרא שהתכלת בא מן דבר שיש בו רוח חיים. וממילא מסיק הגה"ק מראדזין שהטעם שדוקא חלזון היא כשר היא מפני שהתכלת צריכה להיות צבע המתקיים ועומדת ביופיה, ומשא"כ קלא-אילן אין צבעה מתקיים (כמפורש במנחות מ"ב), ולפי שיטת הגה"ק מראדזין אילו יוכלו להמציא צבע המתקיים ועומדת ביפיה לאחר שנעשו בה הבדיקות המבוארת במנחות שם גם היא תהיה כשרה אף אם אינה מהחלזון, ואם תמצא לומר שאין שייך במציאות כלל צבע מתקיים רק אם היא בא מן החלזון, אז זה יכריח לאמר שאכן יש לו החלזון האמיתי ושלכך צבעו מתקיים, ומוזה שפט שהתכלת שלו היא ממה נפשך כשר לציצית.

והנה אף אם נסכים ששיטת הרמב"ם שלבגדי כהונה אין צריך להיות מן החלזון, מ"מ מוכרחים לומר שאין זה מוסכם בין הראשונים, שהרי רש"י בפרשת תרומה על הפסוק ותכלת כתב, "צמר צבוע בדם חלזון" וצבעו ירוק, ובאמת קשה מאד לקבל שהרמב"ם ס"ל שהחלזון אינו מעכב בבגדי כהונה שהרי הר"א בן הרמב"ם בפר' תרומה כתב וצביעתו בדם חלזון ולא בזולתו, ודוחק לומר שחולק בסתם על דעת אביו, ובאמת קשה מאד כל השיטה הלזו שיהיה חילוק בין בגדי כהונה לציצית, שהרי כל הלכות תכלת שבציצית דהיינו

² ואידות דברי הירושלמי כתב הגה"ק מראדזין לבאר שהטעם שצריך להיות צבע מן החי, שרק צבע מן החי עומדת ביופיה כשצובעין צמר, שטבע שדבר מן החי אינו נתקשר היטב עם הדומם והצימח

שצריך להיות לשמה וכדו' הכל למדין מהפסוק "כליל תכלת" האמורה אצל בגדי הכהונה, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, ובפרט דין זה שהתכלת היא צבע המתקיים היה צריך הרמב"ם לחזור עליו בהל' כלי המקדש, שאם לפי שיטתו אין צריכים חלזון מ"מ עדיין צריך להיות צבע המתקיים, וביותר צריך להזהיר בזה שאין משתמשים בחלזון שיזהרו שהתכלת תהיה יפה ועומדת ביפיה, וממילא מוכרחים לקבל דברי המשנה למלך שהרמב"ם סמך על ההלכות שבהל' ציצית, ולכן מסתבר שגם דין שהתכלת בא מדם החלזון סמך עמ"ש בהל' ציצית.

ונראה לי הטעם שדייק הרמב"ם תכלת שבציצית, כי נראה לומר שיש מחלוקת בין רש"י לרמב"ם בפירוש מלת תכלת, דלדעת הרמב"ם תכלת פירושו צמר צבוע כעצם השמים במראה בלוי, שכן מדויק בלשונו הק' "תכלת האמורה בתורה בכל מקום" היא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע, "והתכלת האמורה בציצית" צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה ע"כ, ואילו לרש"י נראה שמפרש שמלת תכלת פירושו צמר צבוע בדם חלזון, ואינו פירוש של איזה גוון, ולכן כשהרמב"ם הדגיש הרמב"ם שבתכלת שבציצית החלזון מעכב, משא"כ לפי פירושו של רש"י בכל מקום שזכר תכלת ע"כ הוא ע"י חלזון.

ולפי פירושו ירווח לנו עוד מה שרש"י כתב שהחלזון הוא תולעת (בסנהדרין צ"א) משא"כ הרמב"ם כתב שהחלזון הוא דג, ולכאורה גם מחלוקה זו תלוי בפירוש מלת תכלת, שהאחרונים הקשו האיך הותר להשתמש עם חלזון לציצית הרי צריך להיות מן המותר בפיר, ולפי דברינו ששיטת רש"י הוא שפירוש מלת תכלת היא צמר צבוע בחלזון דוקא לא שייך להקשות עוד מן המותר בפיר, שהרי זה הוא ציווי השם מפורש ודחי את מן המותר בפיר, אבל לפירושו של הרמב"ם שמלת תכלת סובב על גוון בלוי א"כ שפיר שייך להקשות איך אפשר להשתמש עם החלזון הלא אינו מן המותר בפיר, ולכן אפשר לומר שס"ל הרמב"ם שהחלזון אינה תולעת כ"א דג, והוי מן המותר בפיר, וכן כתב החיד"א בנחל קדומים בפרשת תרומה לאחר שהאריך בכמה צדדים של היתר על המן המותר בפיר, כתב "אחר זמן נדפס שו"ת בשמים רא"ש ומשם הוכחתי בקונטרס טוב עין סי' ט' אות י"ב דחלזון הוא טהור" ולפי זה נחה שקטה האר"ש כל זמן שלא מצינו ברו"ל להיפך, עכ"ל.

פרק ג' - דם החלזון

כל הענינים השייכים להחלזון שממנה צובעין התכלת.

(א) **מראה הדם**

(ב) **דם הצביעה מיפקד פקיד**

(ג) **ביאור מילת פציעה**

(ד) **אופן פציעת החלזון**

(ה) **שיעור דישה בהוצאת הדם**

(ו) **הוצאות דמו בחיותו מועיל לצלילת הצבע**

מראה הדם

הגם שבמושכל הראשון של בני אדם נראה שדם שעושין ממנו צבע תכלת היא מן הסתם בצבע בלוא, אבל הרמב"ם (הל' ציצית) כתב בפירוש על החלזון "ודמו שחור כדיר", שדם החלזון היא שחור, ורק ע"י סממנים

יכולים לצבוע ממנו תכלת, הגם שאין אנו יודעים מהיכן קיבל הרמב"ם שדם החלזון היא שחוריא, שלא מצינו כן בשום מקום בש"ס ובמדרשים, ובדאי היה לפניו מקורות שאין לפנינו, או שידע כן בקבלה מדור דור. ויש שרצו להביא מדברי רש"י במס' חולין דף פ"ט שכתב ח"ל שהחלזון מן הים היא עולה א' לשבעים שנה ומראית דמו דומה לים, וים אנו רואין שדומה לרקיע, ורקיע לספיר וכו', ורצו לדייק מזה שרש"י ס"ל דמראה דם החלזון היא בלוי, אבל באמת זה אינו נכון כמוכן לכל מעיין, דהא רש"י מפרש שם את דברי הגמ' דתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ונראה בעליל שכוונת רש"י לפרש מראה התכלת לאחר הצביעה.

והנה דג הקאטלפיש של הגה"ק מראדזין היא "מן הסתם" הדג היחידי עם דם שחור, שהיא לכאורה הוכחה גדולה שהיא החלזון (ודם החיות של הקאטלפיש היא מראה בלוי, וממילא עולה אפי' לפי פ' הנ"ל ברש"י).

וההאר"ס שא"ה קרע"ב מראה דמו היא בלוי, וזה עולה רק עם אלו שרוצין לדייק ברש"י שמראה דם החלזון היא בלוי.

ודם המיורק"ס אין לו צבע ובוודאי אינו דם החלזון

דם הצביעה מיפקד פקיד

במס' שבת (דף ע"ה) מקשה בגמ' וליחייב נמי משום נטילת נשמה? אמר רבי יוחנן שפצעו מת, רבא אמר אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישא ולא ימות? שאני הכא, דכמה דאית ביה נשמה - טפי ניחא ליה, כי היכי דליציל ציבעי ע"ב, המבואר מכאן דאין חייבין על נטילת נשמה בפציעת החלזון משום דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, שאינו רוצה במיתת החלזון שאז דמו נעכר ואינו צליל, ובתוס' שם (ד"ה כז) הקשה ח"ל, וקשה לר"י דמ"מ על נטילת הדם לייחייב משום נטילת נשמה וכו', והשיב לו ר"ת "דדם חלזון הראוי לצביעה מיפקד פקיד", ולא מיחייב על אותו הדם משום נטילת נשמה, ועל דם אחר היוצא עמו נמי לא מיחייב דלא ניחא ליה כי היכא דליציל ציבעי ע"ב. (וע"ע לעיל בפרק א' בענין החלזון הוא טף אטום) היוצא מדברי ר"ת דהדם הצביעה של החלזון היא דם נפרד בגוף החלזון, ואין לו שייכות לדם החיות של החלזון.

וזהו ג"כ הוכחה גדולה להדג של הגה"ק מראדזין, שהמציאות של הדג הקאטלפיש שהדם השחור שנמצא בו מיפקד פקיד ואין לו שייכות לדם שממנו יונק חיותו.

וההאר"ס שא"ה קרע"ב ודאי אינו עלה יפה עם הנ"ל, שדמו לא מיפקד פקיד כלל.

והמורק"ס יש לו אכן דם נפרד (שבקושי יכולים לקרוא דם שבאמת היא ריר - דשע"ל).

והאנטינ"ע יש לו ג"כ דם נפרד, אבל על היאנטינ"ע קשה מדברי הגמ', דהא בגמ' מוכח שהחלזון מת בשעה שמרציאין ממנה הדם, והטעם שאין חייבין בנטילת נשמתו היא מפני שאינו רוצה במיתתו ולכן הוה פסיק רישא דלא ניחא ליה, אבל היאנטינ"ע יכול לחיות גם אחר הוצאת הדם, ובמקומו מוליד דם חדש.

ביאור מילת פציעה

בגמ' במס' שבת (הן בבבלי והן בירושלמי) מצינו הלשון הצד חלזון "והפרצעו", התומכים בהמיוק"ס מביאים ראיה לדבריהם דהא "פרצע" הכוונה על דבר קשה כמו שמצינו הלשון קורנוס "לפרצע" בו אגוזים, ואכן נתיקו של המיורק"ס הוא קשה וצריכין לפרצעו כדי להגיע להתולעת שבתוכו, (וע"ע לעיל בפרק א' בענין נתיקו נדל עמו).

⁸⁰ ר"א הערצאן (ב'תכלת' דף 391) החליט מדעת עצמו שהרמב"ם טעה בזה, ולפי דבריו אולי היה להרמב"ם איזה העתקה משובשת של אריסטו, ולכן כתב שדם החלזון היא שחור. והנה מלבד מה שכתבנו בתחלת פרק ד' שרב הערצאן בעצמו טעה בהרבה מדבריו בחקירת כתבים קדמונים, ומלבד שאין לזה שום הגיון אפי' לחוקר עכ"ם לתלות על דברי הרמב"ם שלא רק שאינו מדברי חז"ל אלא שגם טעה בדברי אריסטו, ובמקום שהוא חי קרוב לאלף שנה מקודם, ובדאי היה מצוי אז העתקות יותר מדויקות מהיום, וק"ו ב"ב של ק"ו שאיש מזרע ישראל לא יוציא בשפתיו ובקולמוסיו דברים בודים ואפיקורסיות כאלו.

אבל לאמיתו של דבר זה אינו נכון דמצינו לשון פציעה בש"ס כמה פעמים על דברים רכים, כגון זיתים וכיו"ב, ואדרבה ברש"י פירש, והפוצעו – דוחקו "בידו" שיצא דמו, וא"צ לא קורדום ולא קורנוס, ורק דחיקה ביד מוציא את דמו ממנו.

זאת ועוד שהרי בגמ' מבואר שחייבין בפציעת החלזון משום מלאכת דש, שהפציעה בכלל דישה, ורש"י מבאר, בכלל דישה – שמפרק דמו הימנו כמפרק תבואה מקשין שלה ע"כ. הרי ברור מללו שהפציעה קאי רק על ההוצאת דם ולא על הפציעת חלק החיצון.

[ועוד הם בעצמם אינן משתמשים בקורנוס לפצעו, שאם מכים בחזקה בקורנוס ימעכו את כל המיורעק"ס, ולא יוכל עוד להוציא דמו (רק משתמשים בצבת) עכ"פ פציעת החלזון הכוונה להוציא הדם מהחלזון].

אופן פציעת החלזון

כבר ביארנו שפציעת החלזון אינו שבירת הנתיק, רק הוצאת דמו מגוף החלזון, ומדברי רש"י מבואר דאופן פציעת החלזון היא ש"דוחקו בידו שיצא דמו", ולכן מייחייב בשבת משום דש, "שמפרק דמו הימנו כמפרק תבואה מקשין שלה", וכן כתב רש"י שם בדף כ"ו ד"ה וליוגבים, שעוצרין ופוצעין את החלזון להוציא דמו.

וממילא ניחוי אנן בדג קאטלפיש של הגה"ק מראדזין עולה נכון בזה, שהרי כן היא אופן פציעתו, שמיד כשצדין אותו - עוד בחיים - שדוחקו בידו ומיד רוקק את דמו.

אבל המיורעק"ס וכן היאנטינ"א אינו דומה כלל להכי, רק חותכין ממנו איזה דבר גוש (שהם קוראין אותו דם) ומזה צובעין התכלת, ואינו שייך כלל לדמותה לדישה.

שיעור דישה בהוצאת הדם

בגמ' מס' שבת (דף ע"ה) מבואר פלוגתא אם חייבים על פציעת החלזון משום דש, דר' יהודה ס"ל שחייבים עליו משום דש, שיש דישה אף שלא בגדולי קרקע, אבל הת"ק ס"ל דאין חייבין משום דאין דישה אלא בגדולי קרקע, אבל זה ברור דאי לאו האי טעם דאין דישה שלא בגדול"ק כו"ע מודים דשייך בחלזון פציעה ודישה, והנה הדין בכל מלאכת שבת דבעי שיעור לחיבו, וכאן אינו יודע מה שיעורו אי ברביעית אי בכורגרות או כדי לצבוע בגד קטן (עי' ברמב"ם פ"ח מהל' שבת הל' ד', ובתוס' שבת דף ע"ו ע"ב ד"ה המוציא). אבל מ"מ צריך איזה שיעור.

הדג הקאטלפיש יש לו כמות גדולה של דם ואין ספק בזה ששייך בה דישה, אבל המיורעקס אינו כן, המיורקס יש לו רק טיפה של דם, ואין לזה שיעור כלל, ואין יכולים לצבוע כלום במעט הצבע הזה, שצריכים כארבעים מיורעקסין לצבוע ציצית אחד, ולכן בוודאי לא שייך חיוב דישה אצל המיורעקס.

הוצאות דמו בחיותו מועיל לצלילת הצבע

בגמ' שם (שבת דף ע"ה) הקשה וליחייב נמי משום נטילת נשמה, ר' יוחנן אמר שפצעו מת, ורבא אמר אפי' תימא שפצעו חי מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, דכמה דאית בי' נשמה טפי ניחא לי', כי היכי דליצול צבעי', ופירש"י דדם החי טוב מדם המת וכו' שתהא מראית דמו צלולה, ע"כ. והערור גורס דליצול ציבעי' שיהי' צבע טוב שיקלוט היטב בהגדר.

עכ"פ היוצא מדברי הגמ' שפיר יכולין להוציא הדם מן החלזון אף לאחר מיתתו וכדברי ר' יוחנן, אבל הדם יותר טוב כשמוציאין אותו מן החלזון כשהוא חי, והגה"ק מראדזין כתב שכן דרך הקאטלפיש שכשצדין אותו חי ודוחקין אותו בידים יורק ושופך מתוכו דם שחור וצלול, אבל לאחר מיתתו צריכין להוציאם מן קאטלפיש בעצמו, מבלי כחו של הקאטלפיש ואתו עמו יוצאין דם חיותו ולכן אינו כ"כ צלול, וזה בדיוק כפי היוצא מפורש מדברי הגמרא.

משא"כ המיורעק"ס אין רואין שום חילוק אם מוציאין הדם חי או כשהוא מת, ויכולים להוציא ממנו דמו לאחר מיתתו בלי שום גרעון, ורק לאחר שעה כשמונח מת אז מתחיל להתקלקל וכמובן שבכה"ג אינו נכנס בגדר פסיק רישא דלא נחא לי', וא"כ הצד חלזון המיורעקס שניחא לי' בצידתו, ולא איכפת לי' במיתתו היה לו ליחייב משום נטילת נשמה.

ואודות היאנטיגא כתבתי לעיל אצל "דם הצביעה מפקד פקיד" ומשם תדרשנו.

פרק ד' התכלת והמסתעף

- (א) **מראה התכלת**
- (ב) **צביעת התכלת**
- (ג) **הקלא-אילן מה היא**
- (ד) **איך בודקין התכלת**
- (ה) **גדר צבע המתקיים**
- (ו) **פעולת הבדיקה עפ"י הכעמי"א**

מראה התכלת

תניא, היה ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר, וכתוב כמראה אבן ספיר דמות כסא (מנחות מ"ג ע"ב). ופשטות וכן עמא דבר שהתכלת הוא צבע הכחול, בלוי בלע"ז. אולם רש"י במס' ברכות דף ט' על המשנה משיכיר בין תכלת לכרתי כתב תכלת - ירוק הוא, וקרויב לצבע כרתי שקורין פוריי"ש, ואילו מצד דברי רש"י אלו עדיין היה אפשר לדחוק ולומר שגם רש"י ר"ל שהתכלת הוא כחול ודומה לכרתי, שבמשמעות מלת ירוק גם כחול נכלל בתוכו, אבל שם בדף נ"ז על דברי הגמ' כל מיני צבעונין יפין לחלום, חוץ מן התכלת. כתב רש"י תכלת - ירוק הוא, ומי שפניו ירוקים חולה הוא, הרי שלשיטת רש"י התכלת היא ממש ירוק.

והתוספות במס' סוכה דף ל"א ע"ב ד"ה הירוק כתב, ובמנחות פ' התכלת (דף מ"ג) אמרינן, דתכלת דומה לים וים דומה לרקיע, וזהו כעין צבע שקורין אירנד"א בלע"ז, אבל בירושלמי משמע שהוא צבע ויר"ד כעין עשבים, דאהיהא דבין תכלת לכרתי מסיים ליה תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע ע"כ, ובמס' חולין דף מ"ז ע"ב ד"ה אלא, כתבו התוס', רק שהתכלת הוא אינדיש בלע"ז דהיינו צבע כחול כמו התכלת.

והרמב"ם בהלכות ציצית פ"ב ה"א כתב תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע "כפתוך שבכחול", וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע, ובמפרשים הקשו על שיש בזה קצת סתירה למה שכתב הרמב"ם בפ"ח ה"יג ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כעצם שמים שהוא "פתוך מן הכחול", עיין בפירוש מהר"י קורקוס בהל' כלי המקדש שם.

ובפרשת שלח כתב רש"י תכלת צבע ירוק של חלזון, ואח"כ מביא מיסודו של ר' משה הדרשן בזה"ל וכן צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב.

התכלת של ראדזין הוא כפתוך שבכחול, ואילו התכלת של המיורעקס הוא בהיר מדי, ובאמת יכולים לעשות הצבע שלהם עמוק יותר אבל מאהבתם להמדינה ורצונם להתדמות לדגל הציוני ה"ה שמכריחם לעשות את הצבע בהיר בשחקים.

צביעת התכלת

במנחות (דף מ"ב ע"ב) איתא, אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה: הא תכילתא היכי צבעיתו לה? אמר ליה: מייתנין דם חלזון וסמנין ורמינין להו ביורה [ומרתחיני ליה], ושקלינא פורתא בביעתא וטעמינין להו באודרא, ושדינין ליה להווא ביעתא וקלינין ליה לאודרא. שמע מינה תלת: שמע מינה טעימה פסולה, ושמע מינה - דבעינן צביעה לשמה. ופירש רש"י, וסממנים - דרך הצובעים לשרות בגדים בצריך שקורין בייצ"א. וטעמ' ליה באודרא - אודרא מוך וצובעין אותה בתוך קליפה לידע אם תכלת יפה. שמע מינה - מדקלינן לאודרא בעינן צביעה לשם ציצית. ושמע מינה - מדשדינן ביעתא לברא ולא שדינן ליה ביורה. טעימה פסולה - אם עירה צבע נסיון ביורה פוסל את כל היורה.

והנה מדברי הגמרא מהדרך הצביעה שהגמרא מתאר מתברר מאיזה מין חומר צובע היתה הדם של החלזון, שיש בזה כמה מינים, ולכולם יש דרך אחרת איך לצבוע בהן, ומדברי הגמ' אנו רואים שני פרטים חשובים, א) שלצורך הצביעה משתמשים עם סממנים (ב) שדרך צביעתו היא ע"י בישול ביורה, אף שדרך הצביעה לכאורה אינו מעכב לדינא, שאף אם צבעו בדרך אחרת מן הסתם הוא כשר לציצית, שלא מצינו איזה דרש מן התורה איך יהיה אופן צביעת התכלת.

והנה רש"י כתב על הסממנים "דרך הצובעים לשרות בגדים בצריך שקורין בייצ"א", ובתוס' בד"ה וסממנים הקשה, דבר תימה הוא היאך מערב שום דבר בהדי תכלת? ושמא עם הסממנין נקרא תכלת, ובקונטרס פ' לשרות בהן כדרך הצובעין ששורין אותו בצריך, ע"כ. נמצא שיש מחלוקה בין רש"י לתוס' מה היה הצורך בהסממנים, שלפי שיטת רש"י הסממנים בהם שורין הבגדים שיקלטו בהם הצבע היטב, ולשיטת התוס' היה הסממנים מעיקר הצבע, שרק עם הסממנים נשתנה הדם ונעשה לצבע.

ובדברי הרמב"ם אנו רואים שני מיני הסממנים הן של רש"י והן של התוס', וז"ל כיצד צובעין תכלת של ציצית, לוקחין הצמר ושורין אותו בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי, ומרתחים אותו באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלט את העין, ואחר כך מביאין דם חלזון וכו', ונותנין את הדם ליורה, ונותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיוצא בהן כדרך שהצבעין עושין, ומרתחיין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה כעין רקיע, וזו היא התכלת של ציצית, ע"כ. רואין אנו מזה שדעתו של הרמב"ם שקודם נותנים הצמר באהלא שיקלטו העין כפירש רש"י, ואח"כ אצל הצביעה כתב ונותנין עמו סממנים כמו הקמוניא שזה לעזור לעשות הצבע כפי פירושו של התוס'.

ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סימן קל"ג כתב וז"ל, דהא ודאי בדבר שאמרה תורה לצבוע במין זה ועירב בו עוד מין שלא נצטוה, הרי לא שייך להכשיר כשליכא בטול כפי דיני תערובות, ואף באיכא דין הבטול אסור לבטל לכתחלה, וא"כ איך ערבו סממנים בדם חלזון? מאחר דצבע דתכלת הוא מדם חלזון דוקא. וזה היתה קושית התוס' מנחות דף מ"ב ותיירצו שפיר דעם הסממנים נקראת תכלת, וכוננתם דלא היתה הקבלה שיצבעו בדם חלזון שהיה לנו לומר דהוא בדם חלזון לבדו, אלא שהיתה הקבלה "שיצבעו בדם חלזון בעירוב סממנים", ואדרבה אם יצבעו בדם חלזון לבדו פסול דאין זה התכלת שאמרה תורה. וכפי שאיתא ברמב"ם פ"ב מציצית ה"ב שדם החלזון עצמו הוא שחור כדיו, ואינו צבע תכלת שדומה לרקיע כלל, הרי בהכרח הוא דוקא בעירוב סממנים שמוזה נעשה בצבע תכלת, ובודאי רק עם הסממנים נקרא תכלת כדכתבו התוס', אף שהתוס' כתבו רק בלשון ושמא, עכ"ל.

²² אבל מפי הגר"מ הלבשרשטאם שמעתי שהתכלת ששלח הנה"ק מראדזין זצ"ל בעצמו לארץ ישראל היה בהיר הרבה מן התכלת שעושין היום חסידי ראדזין.

ובספר נחל קדומים בפר' תרומה כתב החיד"א בתוך החקירה אם החלזון היתה מן המותר בפיו, ודרך אסמכתא והלצה יש לרמוז הכל בפסוק ותכלת בו"ו העטף, והכא דרשין שהיה סממנים אחרים עם התכלת כמו שכתב הרמב"ם, והוא זה זה גורם, ושירי כמו ארגמן שלא יש פקפוקי, אך קשה דלגבוה לא נכון, וכן תולעת שני, מה שכתב רבינו בחיי דהיו גרגרים וקליפין אינו נכון, דהרי משי דהוא ריר בעלמא ואפילו הכי לא היה במשכן דצריך להחמיר לגבוה, והתירוץ הוא שהיה בידם ונתבטל מקודם וחזותא לאו מלתא היא, עיי"ש באורך. ורואין מזה שגם החיד"א הבין את דברי הרמב"ם כדברי האגרות משה שהסממנים הם מגוף הצבע.

ועכשיו למזה שמצינו שבישלו את דם החלזון לצורך צביעתו של תכלת, הן אמת שבקצת גירסאות לא מצאנו את המלות ומרתחין לי אבל מ"מ פשוט שאם שמו את הדם ביורה בודאי בישולה, ובפשטות אין כאן מחלוקת, והנה כתבתי כבר שדרך הצביעה אינה מעכבת, אבל מראה באצבעו מאיזה מין חומר צביעה עסקין, ודם המיורעקס אין מבשלין אותו לצורך צביעתו, ורק משימין אותו במי רגלים וכיו"ב שהם שוללים כל האקסידשען מן הדם, ועיי"ז נקלט הצבע היטב בהצמר, וכן אין הסממנים חלק מעשיית הצבע שזה נעשית בלי אמצעים, וזה לא עולה יפה לשיטת התוס' והרמב"ם, מלבד שלענן בישול אינו עולה יפה אף לשיטת רש"י.

מה שאכן ראוי לציין שלפי שיטת המיורעקס העיקר סוד אומנות צביעת התכלת הוא חשיפת הדם של המיורעקס לאור החמה, שעיי"ז מתחלף גונו מפורפורא לתכלת, ודבר זה לא מוזכר בגמ' כלל.

הקלא- אילן מה הוא

בזמן הש"ס היתה ידועה צבע בלוי דומה לתכלת, ובלשון הגמ' נקראת קלא-אילן, ומפורש בבב"מ דף ס"א ובעוד מקומות שהיו זיפנים שהיו מזיפים תכלת ע"י קלא-אילן, ואין יכולים להכיר ביניהם למראה העין, וע"ז כתיב אני ה' - אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא-אילן בבגדו ואומר תכלת היא, ובגמ' במנחות דף מ"ב איתא דרך ואופן איך אפשר לבדוק אם התכלת אינה זיוף שנעשה ע"י קלא-אילן.

ומה היא קלא-אילן? הערוך בערכו כתב שהיא חומר צובע שנקראת בלע"ז אינדיקו, רב הערצאג במחקרו מנסה לחקור אחר שורש המלה קלא-אילן, ועלה בתוהו ולפי דבריו שהמלה קלא פירושו כחול עמוק באיזה שפה מהדוד - ואילן פירושו כמשמעו שהוא צבע כחול מאילן, אבל נכזבה מחשבותיו שהנמוקי יוסף בבבא מציעא כתב ש'קלא' פירושו אבן - ו'אילן' פירושו אינדיג"א, ונקרא אבן שהיו מעבדין אותן בהדוד במקומות גידוליהן כמין אבנים, ומוכרים אותו וכך השתמשו בהן האומנים לצביעה. גם בשאר ראשונים אנו מוצאים שקלא-אילן היא אינדיגא, וצבע האינדיגא עדיין מפורסם עד היום הזה.

את החומר הצובע האינדיגא היו מפיין מכמה מיני צמחים העיקר הידוע הוא מה שנקרא בלשון משנה איסטס, וכן הרמב"ם נקט לכתחלה איסטס במקום קלא-אילן, עוד היתה ידוע צמח בשם נ"ל שגם מזה היו יכולים לעשות החומר הצובע הנקרא אינדיגא,

והנה החומר הצובע של דם המיורעקס הוא ברומ-אינדיגא, ופירושו שהוא תערובות ברומין שצבעו אדום ואינדיגא שצבעו בלוי, ומבין שניהם יוצא הצבע פורפורא דהיינו ארגמן, שכן טבע הדברים כשמערבים שני צבעים אלו ביחד כידוע, ודרך צביעתו של המיורעקס-תכלת שמניחים הדם תחת השמש, וטבעו של השמש שמוציא את הברומין מן הדם ועיי"ז נשאר רק החומר האינדיגא בפני עצמו, ועיי"כ מתקבל רק צבע בלוי, וכפי שהסברנו האינדיגא היא קלא-אילן נמצא שאכן הצליחו בעלי המיורעקס-תכלת לעשות קלא-אילן מן החייד, אבל אין זה תכלת כלל.

³² מכאן נראה שהחיד"א לא ס"ל שהפורפורא היתה אפילו הארגמן של תורה, דס"ל שלא היה פקפוק בדין מן המותר בפיו אצל ארגמן ע"כ דפשוטא ליה דהוא ממין כשר
³³ וראוי לציין לדברי הראב"ד בתו"כ פרישתא א' אות י"ד שמדבריו משמע שהקלא אילן בא מן התולעת.

איך בודקין התכלת

בגמ' במנחות דף מ"ב ניתן עצה איך לבדוק תכלת אם היא זיוף או אמיתי, ת"ר תכלת אין לה בדיקה, ואין נקחית אלא מן המומחה, ותכלת אין לה בדיקה? והא רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה, מייתי מגביא גילא, מיא דשבלילתא, ו"מימי רגלים" בן ארבעים יום, ותרו ליה בגווייהו מאורתא ועד לצפרא, "איפרד חזותי" פסולה, לא איפרד חזותי' כשרה", רב אדא משמי' דרב עזירא אמר, מייתי חמירא ארכסא דשערי, ואפיא לה בגוייה, אישתנאי למעליותא כשרה, לגריעותא פסולה, וסימנך שינוי שקר שינוי אמת, ומקשה בגמ', מאי אין לה בדיקה נמי דקאמר? אטעימה. מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי, בדקה בדרב יצחק בריה דרב יהודה ואיפרד חזותיה, בדרב אדא ואישתני למעליותא, סבר למיפסלה, אמר להו רב אחאי, אלא הא לאו תכילתא ולא קלא אילן היא? אלא שמע מינה שמועתא אהדיי איתמר, היכא דבדקנא בדרב יצחק בריה דרב יהודה ולא איפרד חזותיה כשרה, איפרד חזותיה בדיקין לי' בדרב אדא בחמירא ארכסא, אישתני למעליותא כשרה, לגריעותא פסולה, שלחו מתם שמועתא אהדיי איתמר. שעושין שני הבדיקות זה אחר זה, ורואים אם נתבטל מראיהו בבדיקה ראשונה, אז בודקין אותו בבדיקה השני, ואם נשתפר ע"י הבדיקה השני אז הוי תכלת.

עב"פ מדברי הגמ' מבואר שע"י מי רגלים ושאר סממנים אפשר לברר אם היא תכלת או זיוף הנעשה ע"י קלא-אילן, הגה"ק מראדזין וכן רב הערצאג כותבים על דברי הגמ' אלו שזה הפרדה כעמיקאלית פשוטה ומובנה, דהיינו שלפי תכונת חומרי צבע יוכרח שצבע קלא-אילן יתקלקל ע"י סממנים אלו, ולענינו כפי שכתבתי לעיל שהצבע מהמיוערקס הוא בדיוק קלא-אילן מבחינה כעמיקאלית, והרי מוכרח שא"א להכיר ביניהם ע"י בדיקה כעמיקאלית, הרי מדברי הגמ' אלו הוכחה שהמיוערקס אין זה התכלת כי אם קלא-אילן פשוט.

גדר צבע המתקיים

ברמב"ם בהל' ציצית כתב, והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה "צביעה ידועה" שעומדת ביופיה" ולא תשתנה" וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אע"פ שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית. ובכסף משנה כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא מדברי הגמ' דמנחות הנ"ל שהקלא-אילן נתבטל ע"י בדיקות עם סממנים ולא התכלת.

והנה תומכי המיוערקס תמיד מתגאים שהצבע של המיוערקס היא צבע המתקיים שאפי' אם משימין אותו בתוך בליט"ש לא יתקלקל מראהו, ולכן היא צבע המתקיים ועומדת ביפיה כפי דברי הרמב"ם, ולכן נסביר פה מה היא באמת צבע המתקיים במשנת חז"ל.

והנה בגמ' ב"ק דף צ"ג איתא שהגזל צמר וצבעו בקלא-אילן הוה שינו דלא הדר לברייתו מפני שאין יכולים להוציא הצבע של הקלא-אילן מן הצמר אפי' ע"י צפון שטבעו להוציא צבעים, ומאידך גיסא אנו רואים אצל תכלת שמפורש בזבחים דף צ"ה ובתוס' שם שתכלת מתקלקלת ע"י צפון, ועוד יותר מפורש ברבינו גרשום במס' מנחות דף מ"א ע"ב שהנותן תכלת לכובס צריך להזהירו שלא יקלקל מראה התכלת, ולכאורה נראה מזה ההיפך של דברי הרמב"ם, שהרי הקלא-אילן הוא הצבע החזק שאינו מתקלקל ע"י צפון, והתכלת הוא הרפה שמתקלקלת ע"י צפון וצריך ביאור.

וביאור הדברים הוא עפ"י דברי הגמ' במס' נדה ס"א-ס"ג שמעבירין ז' סממנים על הכתם להבחין מה היא דם, אבל לא את הצפון, מפני שצפון צבעא נמי מעביר, מצינו למדים מדברי הגמ' שגם צבעים נתבטלים כשמעבירין אותן בצפון, ועל כרחך שאין גרעון בצבע לומר שזה צבע גרוע שנתבטל ע"י צפון, כמו שמוכן שאין חסרון בבגד שנתקלקל ע"י בליט"ש, שהכל יודעים שכן טבעו שהיא מעביר צבעים, וכן אנו רואים מדברי הגמ' שצבעים אינם מתבטלים אם מעבירין עליו השבעה הסממנים הללו, נמצא שאם יש לנו צבע שנתבטל ע"י א' משבעת הסממנים - ע"כ שזה צבע גרוע שאינה עומדת ביפיה,

ועפ"י הנחה זו אפשר להבין את דברי הרמב"ם, שכתב שדוקא תכלת הוא צבע המתקיים ולא קלא אילן, שהקלא-אילן היא אכן צבע שאינה עומדת ביפיה, שהרי הבדיקות של הגמ' להבחין בין תכלת לקלא-אילן היא עם "מי רגלים" שהיא א' מהו' סממנים, ולפי דברי הגמרא שהקלא-אילן אינה עומדת אם מעבירים עליו מי רגלים "אינה צבע המתקיים", משא"כ תכלת היא צבע המתקיים ולא יתקלקל כשמעבירין עליו ז' הסממנים, וממילא עדיין היא צבע המתקיים ועומדת ביפיה אף שאינה עומדת נגד כוחו של הצפון, והגאון מראגאטשוב בהערותיו על הרמב"ם בהל' ציצית רמז על דברים אלו כדרכו במראה מקומות בעלמא, וז"ל עיין ב"ק דף צ"ג ועי' דף ק"א ועי' זבחים צ"ה עיי"ש.

נמצא שמוזה שהמיוורקס-תכלת העומדת נגד הבליט"ש אינה ראי' שהיא תכלת אלא פירכא, ודו"ק.

פעולת הבדיקה

ועכשיו אנסה להסביר את פשר הבדיקה שאף מי שאינו כעמיסט יבין מעצמו איך הבדיקה מועלת לברר מה היא תכלת ומה היא קלא-אילן, וכמו שכתבתי שהגה"ק מראדוין, ורי"א הערצאג כתבו שהבדיקות של הגמ' הם הפרדה קעמיקאלית פשוטה.

הקלא-אילן [-אינדיג"א] היא צבע חזק שנצמד לעצמו ואינה מתקשרת עם הצמר שרוצים לצבעו בתוכה, ולכן קשה מאד לצבוע עם האינדיג"א, והדרך שצובעין אותו היא שמכניסין את האינדיג"א בתוך מי רגלים וכיו"ב, וטבעו של המי רגלים שהיא מוציא את האקסידשען מן הצבע, ועי"כ נחלש כחו של האינדיג"א ונתבטל מראהו ונעשה צהוב ושקוף, וכך מכניסים את הצמר בתוכו, וצובעין אותו עמו, וכשמוציאים הצמר מן הכלי חוזר האקסידשען להאינדיג"א (שעתה כבר בתוך הצמר) וחוזר האינדיג"א לאיתנו ונעשית בצבע בלוי כמו שהיתה מקדם, אבל עכשיו היא כבר בתוך הצמר ולא יצא משם אף אם מורק ושוטף בבליט"ש, ותהליך צביעה זו נקראת בלע"ז רידאקש"ן.

(וזה) הביאור במשנה במס' מכות פ"א משנה ה', רבי יהודה אומר איסטטית היא זו, ופירש הר"ע מברטנורא, איסטטית היא זו, וכי עדות זו יורה של איסטטית היא שצובעת כל הנוגע בה ע"כ, וכאמור לעיל שאיטטית הוא אינדיגא, וכמו שכתבתי שבשעת הצביעה נעשה הצבע של האינדיגא שקוף, ואלו שעומדים מסביב ליוורה של איסטטית אין מכירים שנגעו בה, ואח"כ כאשר חוזרת האקסידשען רואין שנקלט בהם צבע במגעם ובמשאם)

ועי' נתן הגמ' במנחות שם העצה להניח את הצמר שוב בתוך המי רגלים, ואם יתקלקל מראהו [נפני שיחסר לו האקסידשען] סימן שהיא קלא-אילן ולא תכלת, ועפ"י דרך זה יתקלקל כל מין אינדיג"א, ובתוכם התכלת של המיוורקס שדרך צביעתו היא ע"י רעדאקש"ן דוקא, ומוכרח שע"י בדיקות אלו יתקלקלו, ויש לנו ע"ז כמה הודאת בעל דין מתומכי המיוורקס שהודו שע"י בדיקות של הגמ' נתקלקלו התכלת של המיוורקס.

ובהתכלת דף 302 מביא בשם דר. זיידרמאן טענה זו נגד המיוורקס שלפי דברי הגמ' והרמב"ם מוכרח שהתכלת אינה אותו החומר הצבע של קלא-אילן.

עכ"פ תמצית היוצא מכל הפרק זה שהתכלת מן המיוורקס היא קלא אילן פשוט ובכל פינה שאתה פונה עוד יותר מבורר שהם והצבע הנ"ל היא קלא אילן פשוט, שכן שמו וכן טבעו וכן דרך צביעתו וחומרי צביעתו ומדרך בדיקתו הכל מוכיחים שהתכלת של המיוורקס היא קלא-אילן.

ואי"ה בקובץ הבא נמשך לבאר כל ההוכחות נגד ובעד הפורפורה מדברי האחרונים, וכן כל הממצאים של הארכעלאגן, וביאורי המילים הלועזיים, הדק היטב.

טבלא עם סימני החלזון

מין	סימן	סימן הכרחי	ראדוין סעפיא	הערצאג יאנטינא	מיורעקס	הארס-שאה קרעב	דשייענט סקוויד
גופו דומה לים	✓	✓	✓	✓			✓
ברייטו דומה לדג	✓	✓	✓	✓			✓
עולה א' לע' שנה	✓	אולי	✓	✓			✓
נרתיקו גדל עמו	לא	✓	✓	✓	✓		✓
גידים ועצמות	שניהם שייך						
אינו בעל אברים		✓	✓	✓	✓	?	✓
מום דומה לנחש	לא	✓	✓	✓	✓	?	✓
רפואה למכה בפי הטבעת	לא	✓	✓				?
דמות החלזון לאונקליות		✓	✓	✓	✓	?	✓
רוקק את דמו		✓	✓				✓
ברד יורד בחלזון		✓	✓				✓
מקום מציאת החלזון	✓	✓	✓	✓	✓		✓
אופן צידת החלזון	✓	✓	✓	✓		?	✓
מין ששייך בה צידה	✓	✓	✓				✓
מפרכס כששולין מהים		✓	✓			?	✓
מראה הדם	✓	✓	✓	?		אולי לרש"י	✓
דם מיפקיד פקיד		✓	✓	✓	✓		✓
פציעת החלזון	✓	✓	✓			?	✓
שיעור דישה ברם	✓	✓	✓	?		?	✓
צבע המתקיים	✓	✓	✓	?		?	✓
עומד ביפיו (בריקות)	✓	✓	✓	?		?	✓